

ЄВГЕН ПЛУЖНИК ■■■

Вибрані поезії

РАДЯНСЬКИЙ
ПИСЬМЕННИК
КИЇВ • 1966

У2
П40

*Вступна стаття,
упорядкування та примітки*
Л. М. НОВИЧЕНКА

7-4-3

30-66М

**ОДЕСЬКА ДРУКООФСЕТНА
ФАБРИКА**

ПО ТОЙ БІК СПОКОЮ

Поезія Євгена Плужника

Зрілість нашої сьогоднішньої літературної думки (включаючи до неї естетичну самосвідомість і культуру читача) дозволяє принципово і об'єктивно оцінити складне, суперечливе і разом з тим безумовно значне художнє явище, яким була в українському радянському письменстві 20—30-х років поезія Євгена Плужника.

Біографічні дані про поета, що їх можна зібрати по різних виданнях 20-х років, укладаються в кілька скупих рядків. Життєвий шлях автора «Галілея», а також безцінні для дослідника і читача живі, «теплі» деталі, що стосуються різних обставин діяльності та особистої вдачі людини, доводиться відновлювати, користуючись не стільки друкованими джерелами, скільки усними, на жаль, нечисленними спогадами близьких і знайомих.

Євген Павлович Плужник народився 26 (14) грудня 1898 року в слободі Кантемирівці колишнього Богучарського повіту Воронежської губернії. Батько його був український селянин з Великої Багачки на Полтавщині (потім—дрібний купець), мати — росіянка з Воронежчини. Майбутній поет вчиться в одній з приватних гімназій Воронежа, потім в Ростові і, зрештою, в 1918 р. закінчує гімназію в м. Боброві (за іншими даними — в Бердянську).

В 1918 році батько переїздить на Полтавщину, разом з ним — Євген. З 1920 р. Плужник — у Києві, де жила його старша сестра.

Якийсь час Плужник вчиться в Київському ветеринарно-зоотехнічному інституті, потім захоплюється лекціями в Муздраміні (Київський музично-драматичний інститут ім. Лисенка), який починає відвідувати, заробляючи на життя «газетярством», тобто продажем газет. Та коли, за розповідями знайомих, професор Сладкопєвцев одного разу сказав, що з усіх слухачів його групи він пророкує театральне майбутнє одному лише Плужникові, — юнак вибіг з класу і більше не повертався. Злякався «отрути славолюбством», пояснював потім близьким.

Восени 1923 року в київській газеті «Більшовик» і журналі «Глобус» з'являються перші публікації віршів Є. Плужника («Пригадай» — газ. «Більшовик», 25 листопада; «Серп і молот» — «Більшовик», 2 грудня; «Жовтень» і «Рур» — журн. «Глобус», № 2, 25 листопада). Підписані вони були псевдонімом — Кантемирянин.

Автор тих віршів певний час не зважувався повірити в себе як у поета і тримався на віддалі від письменницьких кіл. Багато і серйозно читав, був залюблений у Салтиков-Шедріна, Чехова, Блока. З сучасників, як свідчать знайомі, цінував Маяковського, Тичину, Єсеніна, Багрицького і мав глибоку літературну та особисту приязнь до Рильського.

Знайомство з М. Рильським, який прочитав зошити з не друкованими доти віршами Плужника і сердечно підтримав молодого поета, дозволило йому впевнитись у своєму літературному покликанні.

В 1926 р. виходить перша книжка віршів Є. Плужника «Дні», в 1927 — друга, «Рання осінь». До нього приходить професійне визнання.

Тут в життя поета втручається хвороба. Спадковий туберкульоз був бичем родини Плужників — з вісьмох дітей, що були в батька поетового, четверо померло, не дійшовши юнацького віку, двоє — дещо пізніше. В 1926 р. його вражає перший удар — нагла кровотеча з легенів, така сильна, що він тиждень пролежав, не маючи змоги навіть говорити. З цього часу Плужник живе життям тяжкохворого: весною і восени — лікування в Криму і на Кавказі (в гірших випадках — у Київському тубінституті), влітку — поїздки до родичів у село на Полтавщину.

Все ж він намагався зберегти працьовитість, бадьорість, умів часом дзвінко і безжурно сміятися; близькі знайомі пам'ятають один з його афоризмів: «Коли дуже захотіти, можна навіть не вмерти!»

Літературна праця тривала. У 1928 р. виходить роман Є. Плужника «Недуга», а в 1929 р. журнал «Життя і революція» публікує дві його п'єси — «Професор Сухораб» та «У дворі на передмісті»; обидві вони засвідчили, що їх автор, крім поетичного обдарування, мав неабиякий хист драматичного письменника. В 1931—1933 рр. він написав ще одну п'єсу — драму в віршах під умовною назвою «Шкідники» (попередні робочі назви — «Змова в Києві», «Брати»), але текст її залишився для нас невідомим.

З новими віршами після «Ранньої осені» Плужник виступає рідко. На початку 30-х років він загалом майже не друкується, хоча не припиняється творча робота над п'єсою, над виданнями типу «Антології української поезії» 1930—1932 рр. (упорядники і редактори В. Атаманюк, Є. Плужник, Ф. Якубовський) і особливо — над перекладами. Перекладав він — і перекладав високомайстерно — М. Гоголя («Невський проспект»), А. Чехова (оповідання «Похлібці» та «Злодії»), М. Горького («Діло Артамонових» та «В. І. Ленін»), М. Шолохова (3-я книга «Тихого Дону»). Лише

значно пізніше стало відомо, що Плужник у ці роки закінчив і підготував до друку нову, третю книгу своїх віршів — «Рівновага», яка, проте, так і не побачила світу.

Помер він 2 лютого 1936 року. В 1957 році вперше після довгих років його вірші з'явилися на сторінках «Антології української поезії» та інших видань.

Поезія Плужника запрошує свого читача до зосередженого, неквапливого, роздумливого сприймання, — більше, ніж будь-яка інша, вона підтверджує хемінгуейвське порівняння сучасного літературного твору з айсбергом, сім восьмих якого сховані під водою. Перед нами — дуже своєрідна індивідуальність, складний поетичний характер, збагнути який треба саме в його складності, бо в ній — відбиток і разом з тим не позбавлений повчальності урок того історичного часу, в якому жив і творив поет.

Перші свої друковані вірші (які були до того ж першими його українськими віршами) Плужник писав, сумніваючись у їх поетичній вартості, — тому вони з'являлись під псевдонімом. Проте це вже не спроби початківця. Вже в першому з відомих нам віршів поета — «Жовтень» — легко пізнати інтонацію майбутнього Плужника з її внутрішньою енергійністю, цнотливою ощадливістю на слові, сміливими еліпсисами, характерними «утятими» рядками:

Чуєш?

Сходить в красі безмежній

Твій великий — для всіх — посів!

Ворскла, Альпи, Берлін, мис Дежнів —

Всі!

Політичний пафос ранньої поезії Плужника безсумнівний. Це особливо ясно видно у вірші про Леніна «Він», написаному в часи прощання з великим керманичем нашої револю-

ції. Смертельно боячись риторики (стан, відомий багатьом поетам, що писали про Леніна), Плужник справді зумів велике, всесвітньо-історичне дати в глибокоінтимному і разом з тим урочистому людському переживанні. Мовиться не тільки про тон вислову: Ленін для Плужника — тема справді особиста, зв'язана з найглибшими його роздумами про життя. У великій драматичній колізії Болю і Радості, яка пізніше прониже всю його поезію, Ленін — символ і запорука перемоги Радості, знамено найбільшої надії і віри поетової.

Проминуть, мов сон, десятиріччя
Болю, крові, боротьби і війн,
Але вічна правда робітнича —
Він...

Легко було б писати історію поета, коли б вона й надалі розвивалася в напрямку, визначеному цими творами. Проте своєрідність немалого поетичного хисту Плужника розкрилась на інших шляхах — не в прямоті, а в суперечливості.

В суспільно-психологічному розумінні поезія Є. Плужника характерна для світовідчування і настроїв тієї частини демократичної інтелігенції, яка щиро прийняла Жовтневу революцію, серцем відчула її соціальну справедливість, святість поставлених нею вселюдських завдань, але довго й нелегко «вживалася» в ідеологічну атмосферу нової епохи, будучи не в силі відразу розрахуватися з залишками старої свідомості.

В індивідуальному випадку Плужника маємо два надзвичайно чітко виявлених «комплекси», що йдуть від цієї старої інтелігентської свідомості.

По-перше, хистка й болюча психологічна позиція, що виникає внаслідок певної ізольованості поета (і його лірич-

ного героя) від широкого потоку історичної творчості мас. Кажучи іншими словами — непереборені залишки суспільної пасивності, громадянської «незавербованості». Так оформились численні декларації його ліричного героя, відповідно гіперболізовані аж до явно відчутного самоприниження — про його належність до тих, «що в житті похилялись травою», його самохарактеристики типу:

Не герої, не жертви... ми так собі...
Ті сіренькі, маленькі люди,
В кого серця гарячий бій
Болем виснажив груди!

І — друге. Плужник володів загостреною і невсипущою чутливістю до людського страждання: кажучи відомими словами Ю. Смуула, мав надзвичайно низький больовий поріг. Не був філософом і співцем страждання в дусі епігонів Достоевського, але реагував на нього в навколишньому житті з чуйністю найтоншої мембрани. Дар, без якого немає гуманності, а значить і поезії, а разом з тим — велика мука і навіть кайдани для поета, якщо «враження буття» зосереджуються в його свідомості лише навколо цього! Сувородоба громадянської війни, а потім непівських контрастів, що й казати, аж ніяк не могла захистити його від посиленого «бомбардування» подібними враженнями: революційні епохи взагалі не пропонують своїм поетам легкого розумового та емоційного життя. Вихід з цього єдиний: цілеспрямованість і пристрасть борця, проникливість мислителя, захопленість суспільним діянням, яке коли не сьогодні, то завтра зменшить масу людського болю. Є. Плужник тамував больові враження, перед якими ніколи не могло закритись його серце, прозиранням у щасливе майбутнє, відінням прийдешньої радості,— але він не був бійцем, і це

накладало особливий трагічний колорит на його поезію, надавало їй певної тематично-емоційної монотонії.

Книга «Дні» відкрила того Плужника, яким він загалом і лишився в нашій пам'яті,— роздумливого, зосередженого, відсахненого від усякої подоби гучної фрази або різкого кличного жесту і в той же час пульсуючого — аж до спазмів у диханні й голосі — внутрішньою напругою мислі і болісного почуття. Багатьох бентежила вже сама інтонація цієї поезії — інтонація явно «не вольова» і, здається, аж геть далека від кипучого клекоту тих справжніх днів, у яких жив поет і його сучасники. Тут до місця буде згадати про деякі суто психологічні особливості незвичайно щирої і чесної натури Плужника,— їх тонко помітив і влучно сформував ще в ті часи М. Рильський: *«Мрійник, він своєї мрійливості стидається. Поет, він не вірить у свою поезію... І не сподівається, мабуть, що досягне до нас, дійде до нашої затушкованої свідомості його нерівний, нервовий голос... Звідси самотність. Самотність одлюдника? Навпаки: самотність того, хто хоче бути з людьми»*¹. Правдивість цих слів така, що вони раз у раз пригадуються при читанні «Днів» та інших книг поета.

На суперечності тогочасного життя, на численні гримаси старого поет реагував тяжко і болісно. І все ж він відбивався від натиску «сердце раздиравших мелочей»; кільцем порятунку для Плужника була спрагла, пристрасна віра в ясне і справедливе майбутнє, яке повинно вирости з сьогоднішніх «сірих буднів». Обступлений болями і сумнівами, з руками, зв'язаними особистим безсиллям, він уперто відвойовував від життєвого «базару», від привидів минулого,— а зрештою від слабкостей власного духу,— свою велику й нетлінну мрію, світло якої запалила Жовтнева революція:

¹ «Життя і революція», 1926, № 8, стор. 85.

Хтось розгорне добу нову —
І не біль, і не гнів, не жертва!
Воскресінням твоїм живу,
Земле мертва!

Саме тому Плужник з його стражданнями і боліннями не був занепадником, до сонму яких його з надмірною легкістю причислювали чимало з тогочасних критиків. Детальне з'ясування складної проблеми оптимізму і песимізму в поезії Плужника являє, зрештою, головний предмет всього цього викладу. Поки що ж нагадаємо один з його відомих віршів — «Торгуємо усім...», який проливає чи не найсильніше світло на поставлене питання. У ньому, можна сказати, весь Плужник — мрійник, споглядач і «мученик» суперечностей непевської дійсності. Зовсім не можна сказати, щоб огульні оцінки навколишнього життя, дані в цьому віршеві, були вірними й справедливими. Потрібна була значна частка нерозуміння і упередженості, щоб побачити навколо себе тільки суєтний, ненависний своєю меркантильністю й пошлістю базар: «Торгуємо усім, чим тільки можна, — словами, дровами, життям, сукном...» Звичайно, в дусі старої і далеко не почесної традиції, місце поета — за вікном самотньої келії, і, звичайно, він різко відчуває свою непричетність до «базарних» інтересів та пристрастей: «Що я продам? Мій крам — від мрій утома, широке серце й бідний олівець!» Але Плужник не був би Плужником, — і в цьому його глибока відмінність від усіх епігонів естетства та шарманщиків дешевого занепадництва, — коли б не прагнув знайти інший вихід, просвітлений наукою революції, наукою нового радянського життя:

Та знаю, вірю — через дні і муку! —
Ось підпереже землю мить така, —
І над базаром стисне мрійну руку
Упевнена долонь робітника!

Упевнена долонь робітника... Не часто цей образ виникав у рядках поетових, але без нього не зрозуміти духу кращих творів Плужника.

Досить пильну (не скажемо, що завжди доброзичливу) увагу критики в свій час привернули вірші Є. Плужника про громадянську війну, які зайняли чималеньке місце на сторінках «Днів».

Всі вони без винятку — трагічні. Перед очима автора весь час трагедія безжально обірваного людського існування і здебільшого — трагедія загибелі безвинних, спричинена безглуздою, «тотальною», звичною жорстокістю. Що ж, від цього трагізму ми теж не маємо права відхилитися, боязко закривати очі на нього, вся справа в остаточних ідейних висновках, які нам так чи інакше підказує цей найлаконічніший з поетів.

В найкращих своїх творах на цю тему Плужник виходив на стрижень, на головну течію сучасної йому радянської поезії. Такий ось цей вірш (без назви, як майже вся лірика поета), де стверджується революційна героїка, де гине борець, де жертва немарна, де чітко окреслено ворогуючі соціальні табори:

Уночі його вели на розстріл.
Хтось тримав ліхтар, мов смолоскип.
На неголенім обличчі гострі
Волоски...

Віддалік, немов цілком байдуже,
Офіцер димок цигарки плів.
Тільки неба хмарний, темний кужіль
Чув нудне і коротеньке — плі!

Відбулось. Мета моя далека,
Я такої смерті не боюсь!
Зійде кров, немов всесвітня Мекка,
Для твоїх майбутніх синів блуз!

Це слова, які повинен запам'ятати кожен, хто хоче збагнути цілого Плужника: «Я такої смерті не боюсь». Такої смерті. Героїчної, освітленої великою метою. Таку смерть він оплакував—і звеличував. Але здебільшого в його поезії—смерть, яку він оплакує — і проклинає. Це «просто» людська смерть, смерть не героя, не борця — звичайної людини, заподіяна байдужою жорстокістю, тупою й механічною безжальністю до чужого життя, що стало вимірюватись вагою олов'яної кулі.

Сідало сонце. Коливалися трави.
Перерахував кулі — якраз для всіх!
А хто з них винний, а хто з них правий! —
З-під однакових стріх.

Переважає більшість ситуацій у віршах поета — саме такі. Йому болить хай і не героїчна, але все одно трагедійна смерть простої людини, болять легкість, з якою пускалося «в розход» людське життя, простота й буденність, з якою люди натрапляють на свою загибель.

Зустрів кулю за лісом.
Саме там, де посіяв жито!
За яким бісом
Стільки було прожито!

В двох останніх рядках кожне слово вибухає. Цей гіркий мужицький вигук про безглуздо перекреслене життя вартий класичних монологів світової трагедії.

На поле бою Плужник виходить, отже, як співець, що палко протестує проти марно пролитої крові, хоч далеко не завжди вміє втриматись на цій ідейній площині і часом переносить свій протест на всяке кровопролиття, не вміючи й не бажаючи рахуватися з суворою необхідністю боротьби, що йшла не на життя, а на смерть. Звідси — і невиразність соціальних, політичних обставин людської трагедії в деяких

його творах («Мабуть, дуже йому боліло», «Ще в полон не брали тоді»), і перенесення загального акценту з героїки народної боротьби на жертви, якими вона супроводжувалася, і розгублені запитання в найбільший розпал бою:

О майбутнє моє! Для тебе
Тисячі слів подужав!
Нащо ж в'їлись до самого серця
між ребер
Кулі та нужда?

І все ж ці вірші зачіпають за живе, хвилюють, мучать, і ми не можемо не відчутти в них зерен щирої людської правди. Критично оцінюючи загальний, явно звужений погляд Плужника на епоху суворих класових битв, ми разом з тим шануємо його настійне нагадування про невід'ємне право людини на життя і щастя («Для якоїсь радості і втіхи кожний з нас у дні прийшов і ріс»), цінімо і розуміємо його заклик «не загубити» в великих історичних бурях звичайну, рядову людину, яка є головним трагічним героєм його віршів. Так на сторінках роману М. Стельмаха у вирі бурхливих і трагічних подій часу звучать журні слова лірника: «Людська кров не водиця, проливати не годиться»,— і вони потрібні героям книги, потрібні й нам, бо нагадують про високогуманну мету народної боротьби.

В одній статті М. Горького з 20-х років наводяться слова Г. Гейне: «Кожна людина — цілий світ, під кожним могильним каменем похована всесвітня історія». Можна припустити, говорить Горький, що «ця оцінка поетом людини — невірна, бо — надто висока. Особисто мені здається, що ця зухвала оцінка прекрасна і людина заслужила її»¹. Ідея цінності людської особи в поетичному розумінні Плужника

¹ Горький и советские писатели. Неизданная переписка. «Литературное наследство», т. 70, М., 1963, стор. 309.

відчутно близька до цих на золоті писаних визначень, і з тим селянином, який зустрів кулю «саме там, де посіяв жито», для поета справді йшла в землю «всесвітня історія»...

Проте, як би там не було, минуле, хай і недавнє, є минулим, а поет живе сучасним, живе чередою своїх днів. Живе в дивний спосіб: благословляє свій час — і мучиться його суперечностями. Не приймає його суворості, його жертв, його «базарної» суєти — і невтоленно уповає на майбутні гуманістичні жнива, для яких готує ґрунт цей «воістину час-ратай».

Плужник щиро шанував дужих духом, тих, хто вміє боротися і творити разом з народом:

У дужих дні — немов слухняна глина,
Покірна волі й пальцям різьбаря.

Але сам він обрав (чи вона його обрала?) іншу позицію:

А я схилюсь тихенько на коліна,—
Шумуйте, днів розбурхані моря!

Ніякої бравади в цьому немає. З гіркуватою, розуміючою усмішкою він дивиться на самого себе, зіставляючи «днів прийдешніх обрії безмірні» і «тишину моїх маленьких рим». Все це дуже характерне для Плужника: сором'язливість, нещадна твереза самооцінка, якийсь постійний скептицизм щодо самого себе. І тим щиріше звучить визнання поета про те, що навіть у слабкості своїй він не глухий до руху часу, бо це ж в його серці проростає

Якась нова, словам ще невідома,
Солодка мука здійснення мети!

Вона не часто знаходила в його поезії ясний і сильний вираз, ця «солодка мука здійснення мети». Але й з своєї

«утоми», своєї слабкості Плужник не робив пози — він болів і мучився нею, прекрасно розуміючи її поетичну й людську несумірність з епохою. Мабуть, ні один з «мінористів», ні один із «заблуканих дітей» бурхливого революційного віку не виявляв такої чесності у співставленні себе з часом, як Плужник.

О часе велетнів! Прости утому
Мені, найменшому з твоїх синів!
І невідомому в світах нікому
Мені день радісний яснів...
Яснів...

З таких «вихідних пунктів» поет споглядав і осмислював сучасну йому дійсність. Коло його реальних життєвих вражень загалом нешироке. Бачимо в його віршах миттєві роздуми і рефлексії людини, яка поміж ходінням на біржу праці читає Сінклера й «копається у Мутері», часом віддається болючому спогадові з минулого (є серед них вражаючий: «Це снилось?.. На тихім світанні багнети, і я коло стінки...»), подовгу, знесилена хворобою, проживає в знайомих чи родичів на селі, поділяючи з хліборобами їх нехитрі житейські клопоти і тривоги...

Та під усім — зовні буденним, «сіреньким», нібито ординарно-існувальським — виразно чути дрож нервової напруги, з якою в свідомості поета вели невщухаючий поєдинок біль і надія, тривога і віра, тягар минулого і поривання до прийдешнього. Виникає ціле коло гостроконтрастних образів, які повторюються в різних віршах: обивательський життєвий базар (це поняття — одне з найненависніших для Плужника) — і мрійник, що марить про людське щастя; бідні жита — і щедрий майбутній колос; «час велетнів» — і боління безсилою одинака; «золоті далекі будні» — і «натхненні свята, що в них росила землю кров», дні жорстокі, а разом з тим прекрасні й благословенні... Все це виявлено здебільшого

від першої особи, скрізь героєм виступає сам поет, але в драматичних його переживаннях ми чуємо прямий відгомін реальних історичних суперечностей переходової доби. Він не належав до тих, «кому ясно усе», і часом йому здавалось, що «у днях — мов у темному лісі», часом він піддавався настроям холодного скепсису: «Ах, про майбутнє все я переслухав, а про минуле все перечитав!» — але перемагали все ж надія і віра, хай і скупані в жорстокій трагедійній купелі. З особливою виразністю це видно в двох його поемах, що ввійшли до збірки «Дні», — «Галілей» і «Канів».

«Галілей» являє собою монолог людини, яка живе десь у Києві «на поверсі шостому», вдень ходить ставити явку на біржу праці, а вночі відчуває потребу «до дна» виговоритись перед містом, людьми і зірками. Уже за художньою своєрідністю цей монолог вартий спеціального аналізу: порвистий, нервовий, пронизаний струмами високого драматичного напруження, рідкісно багатий і гнучкий з ритміко-інтонаційного погляду, наснажений пафосом і сарказмом, пересипаний тими безцінними прозаїзмами, в яких звичайна мовна «земля» стає самоцвітами поезії, — він свідчив про неабияке вміння Плужника «виривати в природи» секрет живої поетичної мови.

Вже з перших строф поеми вимальовується обличчя її героя — людини, яка з удаваною смиренністю підкреслює свою «тихість»: «Я тихенький, тихенький. Тихіш од трави... Взагалі я дуже тихенький», — тільки для того, щоб тут же кинутись у палку суперечку. З ким ця суперечка? Відповісти на це питання однозначно не випадає. Обстоюючи людяність, щирість, віру в гуманістичні ідеали, герой поеми далеко не завжди з належною точністю уявляє конкретного соціального адресата своєї полеміки. Саркастичні протести його інколи спрямовані в якусь невизначену, розпливчату просторінь, інколи прикро б'ють мимо цілі... Але головного

протівника, якого герой поеми відчуває, так би мовити, кінчиком кожного нерва, пізнати все ж можна. Це благополучний і ситий міщанин непівських часів, герой ненависного поетові «базару», майстер соціальної мімікрії і пристосуванства. Повна зневаги і обридження лаконічна формула Плужника:

Гей, спокійні, досвідчені! Всякі!
Ви!
Чиї щелепи мов обценьки!—

викликає в пам'яті слова В. Маяковського про «мурло міщанина» і «зади, міцні, як умивальники».

Розгортається не нова, в певному розумінні традиційна, не раз переспівана в світовій поезії історія: сповнений святого болю гуманіст-одинак виходить на бій з ситим і себелюбним міщанством — на бій за людяність, за те, щоб «за сірим днем десь обрій не загиб»... Він ототожнює себе з старцем на розі: «Дайте шматочок щирості!» Він глузиться над безкрилим, бездуховним «ідеалом» існувателів: «Головне—заробив і з'їв і щоб трошки здоровий!» Сардонічну усмішку викликає в нього самовдоволене діляцтво «знайомого кооператора» («сірий костюм, рукавички, бриль»), бо що для героя поеми «любов до кооперації», коли за нею не стоїть справжня відданість гуманістичному ідеалові революції!.. «Не вірю, не вірю — ні!— що сотворить добро недобрий!»

В своїй поемі Плужник чесно йшов на глибокі життєві конфлікти непівської дійсності. Він застерігав від будь-якої втрати чи послаблення гуманістичного неспокою за людину, тим більше, що звичайній трудовій людині тих часів жилося ще важко. Привид міщанина, який пристосовується до завоювань революції і використовує її великі гасла для своїх егоїстичних цілей, викликав у нього глибоку, хоч часом і мимоволі перебільшену тривогу. Воюючи з бездушним

міщанським «практицизмом» і діяцтвом, він нагадував про єдине, що знав,— про людське серце, про його совість і гуманність:

Не врятують наради й накази,
Коли там, де серце колись,
Буде клаптик такої фрази!

(А «фраза», що йшла перед тим,— то й була обивательська заповідь життя «в свій інтерес»).

Проте істинне в поемі досить часто перебуває в найскладнішому «зчепленні» з неістинним, помилковим. Коли Плужник в морди своїм благополучним міщанам вигукує:

Вірю — сльоза одинока каліки
Важить більш, ніж промови, баланси
і тисячі віршів і драм!—

він, можливо, й не здогадується, що проголошує класичну формулу того споглядального й безсилового «гуманізму співчуття», який тисячу й один раз довів своє ідейне банкрутство, коли мова йшла про те, щоб на ділі зробити світ людям. При всій ефектності співставлення «балансів» і «сльози одинокого каліки» — саме «баланси» молоді пролетарської держави, «баланси» свідомої історичної творчості народних мас створювали єдино надійну основу для того, щоб новою, світлішою стала доля тисяч калік. Розуміння цього в поемі Плужника, принаймні в її першій частині, вкрай недостатнє і затьмарене.

Називаючи свій біль «виправданням за все», «жертвою далеким братам» («там — біля ніг нової людини! — згасни коло радісних брам!»), герой поеми схильний робити з цього болю єдину втіху свого існування («ти днів моїх радосте!») і, попросту кажучи, нічого іншого в житті, крім нього — і приводів для нього, — не бачити. Звідси — і загальна

безнадійність, похмурість, естетична «зниженість» того, що бачить герой на тодішніх київських вулицях, та й далеко поза ними, і фатальна — для його ж таки щирості і чесності — несправедливість ряду розмашистих суджень, що безпідставно накидають мало не всьому суспільному загалові незавидні, примітивні риси мислення («Ну кому розповім я про ранній біль... коли мрія загальна — щоб вісім неділь та на одному тижні зряду!»). Величезні творчі сили народу, розбуркані Жовтнем, піднесені до активного діяння, тут же лишаються поза полем зору героя Плужника.

При незаперечній слушності і гостроті антимищанського спрямування поеми дух старої романтико-індивідуалістичної колізії між трагічним одинаком, відданим прекрасній далекій мрії, і глухою до його стогонів юрбою явно витає над ідейно-естетичною концепцією «Галілея». І поема навряд чи являла б для нас значний інтерес, коли б вона обмежувалась тільки цим комплексом ідей, коли б Плужник не зумів сягнути через нього, а в певному розумінні і через самого себе у подальшому розвитку свого поетичного сюжету.

...Несподівано відслонюється завіса, що закриває щасливе майбутнє («Так буде: придуть дужі щасливі люди...»), і героєм поеми судом цього майбутнього, тобто судом найвищою для нього *правди*, судить себе і своїх сучасників.

Перед лицем прийдешнього проходять «похмурі», чия «правда ховалась в п'їтмі», — це оборонці старого, гнобительського світу, і їм немає місця в щасливій добі людства. Проходять «горді, мов льви» («і не я... і не ви...») звияжники й лицарі боротьби за нове життя, — перед ними щиро схиляється Плужник.

Хором земля й небеса:
— Благословенні довіку,
Хто себе кров'ю вписав
В книгу безсмертя велику!

Коротким і презирливим афористичним словом поет добиває обивателів («Далі посунуть без ліку, збившись безглуздо до купи, трупи, яких я щодня зустрічаю після вечірнього чаю на пішоході...»)

Та головне для героя поеми — суд над такими, як він. Блідими. Тихенькими. Непомітними. Не героями і не жертвами — тими, «що в житті похилились травою». В кінцевому рахунку — це суд над «гуманністю» пасивного боління і співчування. Над тим специфічним комплексом «інтелігентщини», пороки якого Плужник тверезо усвідомлював і з полону якого все ж не міг вирватись. І на цьому вирішальному суді поет безмежно далекий од того, щоб надати своєму героєві будь-яких рис моральної величі. Покірно благаючи епоху відпустити «рабам своїм», Плужник, якого стільки разів справедливо і несправедливо обвинувачували в песимізмі, знаходить для свого героя виправдання якраз в тому, що він, боліючи, не втрачав віри в радість:

Бо ми бачили муку твою —
І вірили в радість!
Бо ми бачимо радість твою —
Змучені...
І нам скажуть тоді: відпочиньте!

Чого-чого, а засліпленого (й захопленого) власним стражданням егоцентризму, який так часто лежав на дні поетичного занепадництва, Плужникові не закинеш. І, мабуть, немала частка істини була в словах М. Рильського, який, ґрунтуючись саме на «Галілеї» та інших творах книги «Дні», визначав світовідчування поета як «трагічний оптимізм».

Так підходимо до завершення поеми, в якому, власне, й розкривається її ідейний задум. Як ми вже бачили, герой поеми аж ніяк не належить до борців, до сильних і загартованих людей, але вся справа в тому, що й він, перемучившись всіма

болями гостроконфліктної, переходової доби, цим болям не здається. Не здається наперекір всім «об'єктивним» очевидностям і наперекір слабкості власного духу. Так виникає в поемі образ новітнього «Галілея» — людини, яка в вирішальний момент, змучена й знесилена, все ж не може зректися свого переконання. Цей Галілей з'являється в останніх строфах поеми перед її героєм — чи, вірніше, він сам в нього перетілюється:

Гей!
Герої!
Каліки!
Службовці!
Торговці!
Поетики!
А живіть собі, як вам бажається!
Через те, що —
ви чуєте? —
все-таки
о б е р т а є т ь с я !

То означає: велика мрія не гасне, і дійсність, при всій своїй суворості, все-таки рухається не від неї, а до неї, все-таки *обертається!* Вирішальний сенс поеми в тому й полягав, — наче в науку всім пізнішим скептикам і маловірам, — що всупереч всьому людина залишається з тим найдорожчим, що підносить її над косною обивательщиною, — з вірою і надією.

В поемі «Галілей» (як, зрештою, у всій книзі «Дні») Плужник намагався говорити з революційною епохою від імені «маленької людини», людини пасивної і розгубленої, — і разом з тим прийшов до чесного визнання марноти і безплідності такої позиції. Галілеївський поклик «Все-таки обертається!» був кинутий поетом в обличчя не тільки жиріючим непівським обивателям і міщанам, але й власним сумнівам, власній утомі, власним болям і гризотам. Скарги бездіяльної,

звиклої до «бокування» і пасивного споглядання «маленької людини» поєдналися в цьому своєрідному поетичному документі епохи з тверезим осудом і розвінчанням тієї ж таки споглядаючої, резигнуючої, рефлексуючої, самотньої, хворої на бліду німеч людини, бо історичну й людську правоту Плужник, всупереч багатьом власним уявленням, побачив не в ній, а в тих, хто, «вірні меті, йшли безупинно до неї!»

Цим мужнім переступанням поета через власні ідейно-психологічні слабкості, через невірні і застарілі погляди поеми «Галілей», як і багато інших творів Плужника, посправжньому жива й тепер.

Інша поема, вміщена в «Днях», — «Канів» — пройшла в свій час майже непоміченою. Написано поему складною, спеціально винайденою автором дванадцятирядковою строфою, в якій два катрени з кільцевим римуванням доповнюються третім — з перехресним; а головна технічна «ізіюминка» полягала в тому, що наскрізна чоловіча рима першої строфи, повторена в ній 6 разів, потім ставала першою римою другої строфи і знову повторювалась у ній 6 разів; жіноча рима цієї другої строфи переходила таким же способом у третю — і так до кінця поеми. Можна тільки дивуватися, що Плужника, який здобув визнання саме коротким, нервовим, «вибуховим» віршем, з його примхливою підводною течією і постійним бунтом проти всякої ритміко-інтонаційної регулярності, раптом потягло на цю ретельно-вигадливу формальну конструкцію в дусі запізненого і аж надто рафінованого класицизму.

Поема Плужника одверто публіцистична (чи, точніше, медитативна, тобто заснована на роздумі), і її тема — доля українського села тепер, в перші роки після революції, і в майбутньому. Доля села і доля міста: їх Плужник, на відміну від меланхолійних «селюків» і ультрамодерних «урбаністів», які зустрічалися в тогочасній поезії, не роз'єднував

і не протиставляв одна одній, відчуваючи себе паростком і того, й другого кореня («Бо виріс я на межах двох світів — півмерлих сіл і міста молодого, і не зречусь ні там, ні тут нічого», — як говорить автор в одному з місць поеми).

Величезних революційних перемін в тогочасному селі Плужник не побачив, в поемі вони не відчутні, хіба що крім згадки про «мільйони сіл, де поруч комнезами й вечірній дзвін до церкви...» Не побачив він їх і в радянському місті і тому говорить про «міста» взагалі, не цураючись тих традиційних образів і барв, якими здавна малювала поезія місто капіталістичне («Міста! Міста! Жорстокістю бадьорі! Мільйонно-силі людські двигуни!.. Камінносерді! Тисячами творів уславлені культурні дикуни!»). Цим визначається загалом безрадісний погляд поета на сучасне йому життя, в якому він і сам, мовляв, лише «сіренький рахівник».

І разом з тим у цьому скептикові з недовірливими очима, у цьому непоправному нудьгареві жила могутня жага майбутнього, в якому розквітнуть земля і народ! Майже весь «Канів» — це мрія про майбутню, оновлену і омолоджену комунізмом землю, на якій не буде класових різниць між людьми, зникнуть бідність, насильство, війни і в незнаному синтезі зіллються місто і село:

Цвіте земля, і простори морів
Її голублять синіми вітрами,
І все спішить з розкішними дарами
До ніг нових людей-багатирів!
Не до міських блідих пролетарів,
Не до селян, що в'януть над плугами,—
Ні, до людей, що змили темні плями
Всіх соціальних класів і шарів!
Нема селян, немає крамарів,
Нікого вже не звуть робітниками!
...І давнє сонце тішиться вгорі
Новими справді, щасними віками!

Хай Плужник не ставить питання про соціальні аспекти такого перетворення дрібновласницького села (хоч ясно розуміє, що тільки робітниче місто зможе привести село «за яснії брами»), він твердо знає, що шлях до цього майбутнього відкрили революція, радянський лад і що життя справді йде до нього:

О краю рідний, степе несходимий!
Надійде час — і темрява густа,
Що ти її у спадщину дістав
Укупі з мріями найкращими своїми,
Розійдеться — і прийдемо туди ми,
Де вільна єдність вільно вироста,
Де важать рівно поле і верстат...

Між віршами «Ранньої осені» (1927) і «Рівноваги» (1933) пролягає значна часова і художня відстань. Видимо, поет немарно заявляв на останній сторінці своєї другої книги: «Цвінуть думки і на слова скупіше... Росту». В той час, коли в «Ранній осені» помітна орієнтація на холоднувату строгість і завершеність поезії неокласиків, зокрема М. Рильського (можна припустити, що для поета це було своєрідними ліками від надмірної нервово-емоційної перенасиченості в «Днях»), в «Рівновазі» перед нами — цілком самостійний і зрілий Плужник в zenіті своєї майстерності.

Проте основні ідейно-тематичні мотиви лишаються загалом спільними для обох книг. І спільні «типові обставини», безпосередня атмосфера життя-буття поетового: тихий хутір, де живе пригнічена хворобою людина, або лікарня, або санаторійне узбережжя Криму, «дві паралелі, два меридіани» — самотницька кімната, бюрко з книгами, що дає привід для гіркого визнання:

...І сум не такий, і радість не та...
І тільки незмінна книга!

Як і раніш, поет зовсім не збирається прикрашати своє існування, та й себе самого. Власне кажучи, гіркоти автоіронії і навіть автосарказму в обох книгах не менше, ніж «загального» скепсису. Це варто підкреслити, бо це — невід'ємне від Плужника.

Жадання спокою — такий, на перший погляд, головний мотив «Ранньої осені». Він зрідка лунав ще і в «Днях», але там під «тишею», «тишиною» малися на увазі, головним чином, душевна рівновага і умудреність, певність себе, яких так бракувало поетові («Серце, серце моє! Навчись тишини!»). Та «спокій» в ліриці другої книги — це вже щось інше і незмірно сумніше. «Передчуттям спокою і нудьги мене хвилює мертва лися долі...», «Як непомітно ближчає та грань, що жде за нею прикінцевий спокій», «Дивлюсь на все спокійними очима» — подібні варіації однієї і тієї ж теми можна було б наводити без кінця. «Спокій» тут дуже невеселий — він виступає рідним братом втоми, безнадії і приреченості. Пристрасть полишено в минулому, тепер — «передосінній холодок чуття голубить...»

І Плужник, здається, вже цілком примирився з цією «ранньою осінню», він «мов радий крізь квітень запізнілий побачити дочасний листопад», він навіть спокійно констатує, перебуваючи хворобу десь у тихому притулку, що й «хуторові, й віршеві — обом час помирати».

Поруч з антитезою відбуваються пристрасті і осягнутого спокою у віршах Плужника так само настійливо бринить мотив відмови від мрії в ім'я «мудрого досвіду». Мрії зрікається природжений і непоправний романтик! Але це було саме так.

Мрії від серця відтяв, —
Корінь виснажують віти.
...Мало прожити життя, —
Треба життя зрозуміти.

А той вузенький «досвід», якому хоче тепер вклонитися скептичний поет, зводиться до небагатої думки про марність всякої «мудрості мудрих», з чого—неминучий висновок щодо самого себе:

Дар нелегкий ваш, досвіде й спокою,
Дар розуміти, знати і мовчать!

Думки на цю тему, що повинні ознаменувати повну, здавалося б, перемогу скепсису над романтикою, над животворною мрією, стали основою багатьох і багатьох віршів «Ранньої осені». Часом вони — при всій печалі, що струменить з них,— виливаються в образи, сповнені справжньої жаги життя, як, скажімо, у вірші про дівчинку, що вибирала в жменьку «синє золото» з дніпрові хвилі.

І таке тоді небо було безкрає.
Поможи мені, дядю, трошки!..
...А в самої очей немає —
Волошки.

Гей, дівчатко! Найкраща з моїх химер!
Чи діалося ж тобі те золото?
...Вже мені не сміятись тепер
По-старому, безглуздо-молодо...

Хай! Але дівчатко написане так, що не зневірений автор, а воно — вічно прекрасний образ людської мрії про «синє золото» щастя — залишається (і назавжди!) в нашій пам'яті. Тут справді, може, й підсвідомий, відгомін пушкінського: «И пусть у гробового входа младая будет жизнь играть...» Як і у вірші «Все більше спогадів і менше сподівань», де біль «осінніх» констатацій врівноважується, зрештою, світлим акордом про незмінну мудрість життя.

Так дерева, відцвівши навесні,
Тільки на те годують соком віти,

Щоб в дні серпневі, теплі та ясні,
Упав на землю овоч соковитий.

Плужник тут наче шукає «порятунку» в Рильському, навіть коштом втрати поетичної самостійності.

Частіше ж вони, ці «визволені» від мрії, запалу, творчого польоту життєві концепції, знаходять свій вияв у дотепних, афористичних, хоч по суті сповнених різного значення рефлексіях про... недоцільність віршування. Серед них — досить відомі рядки:

Поетів дар (як всі дари, гіркий) —
Всю недоцільність віршів розуміти.
Візьмись вогнем — і раптом прохолонь,
Засхни чорнилом на якомусь вірші...
Чудний вогонь!
Щоб не сказати гірше...

А на наступній сторінці — теж не менш відоме: «Умій спокійно позіхнути над недокінченим рядком...»

Але мова була про настирливе прагнення поета довести, що більш за все він тепер прагне спокою і свободи від мрій та «ілюзій».

Ось тут якраз і виявляється, що поезія Плужника продовжує залишатись живою — всупереч його власним невеселим запевненням. І це найпереконливіше засвідчується об'єктивною «діалектикою душі» поета, відбитою в його віршах.

Він уміє обманювати і пригамовувати себе філософією спокою — і знає, що вгамовуватися все ж не можна. В чудовому вірші «Місто мале...» добре сказано про те, як насправді відчуває себе «умиротворена» душа цього анахорета і пасеїста:

Житиму тихо. Як осінь гарна,—
Біля воріт надвечір сидіти...
Просто — площа базарна,
А на ній — собаки та діти...

Знаю, як мало людині треба.
Спогадів трохи, тютюн, кімната...
Інколи краєчок неба.
...Симфонія дев'ята...

Так «відтинає» свої мрії Плужник! Ні багато ні мало — туга за найбурхливішою, наймогутнішою в світі «симфонією дев'ятою» (Бетховен), яка начисто перекриває собою примирення з спокоєм,—і скептик Плужник тут на диво єднається з романтиком комсомолу Влизьком, який прославив революційну жагу «Дев'ятої» в одному з найкращих своїх творів.

У багатьох віршах він *силкується* бути скептиком, сам розуміючи хистку *напівправду* (навіть з чисто суб'єктивного погляду) своїх відточених, а все ж силованих афоризмів. Можна будувати незavidну, висмоктану з пальця «філософію сидня» з приводу ключа журавлів, які відлітають на південь до своїх тимчасових осель: «Але ж нудьга яка — вперед летіти, щоб повернутися назад», — та все одно оживе жадання руху, жадання життя, ударить в серце нездолання мрії, і в іншому вірші поет з аналогічного приводу вже скаже зовсім інше:

Дівчинко тиха, на мрії хвора!
Надвечірня мріє моя!
Гуси над містом летіли вчора...
А я?

Чимало віршів Плужника в «Ранній осені» і «Рівновазі» так і доводиться читати — в розумінні того, що за ними є «третій зміст» (враховуючи «підтекст»), який заперечує зміст «перший» і «другий», в чеканні того, що ось-ось прозвучить інша, протилежна тема, яка пересилить попередню. Власне кажучи, вірші Плужника в останніх двох його книгах і є дуже складною поетичною кардіограмою *боротьби* суперечливих думок і настроїв, що відбувалася в свідомості поета.

Ні настроїв скепсису, про які вже була мова, ні прямих зривів у розпач і песимізм («Дикий сон мені щоночі сниться») щодо поезії Плужника заперечувати не доводиться. Але, будуючи однією рукою ці хисткі філософські споруди, поет другою рукою досить послідовно руйнував їх, тягнучись до живого життя, до його непереможної сили. Хай це буде часом навіть така незначна річ, як жіночий слід — і то лише відновлений у спогаді — на прибережному піску:

Бо я дивлюсь і бачу: все навіки
На цій осінній лагідній землі,
І твій слідок малий — такий великий,
Що я тобі й сказати б не зумів.

Хіба не з таких «малих слідків» вічного і незмірного життя народжуються в справжніх поетів їх захоплені й горді поклики: «Узнаю тебе, жизнь! Принимаю и приветствую звоном щита!»

Але Плужник умів щиро відчутити і прекрасно висловити свій нерозривний зв'язок і з категоріями незмірно більшими. Яке характерне для нього, наприклад, це поривання пізнати, а головне, зрозуміти — «диво» своєї рідної землі, «диво» Батьківщини, на противагу тим, кому «чужина вибирає очі».

Для мене ж досить — певне, до загину —
Кількох губернь чи округ тепер,
Що на землі становлять Україну —
УСРР.
Бо що мені та слава галаслива
Про всі дива за тридев'ять морів,
Коли я досі і малого дива —
Землі своєї ще не зрозумів.

І зрештою, прекрасний вірш, що має значення підсумкового для основних психологічних колізій, що відбилися на сторінках книги.

Нехай комусь судився довший
Шлях до останньої межі,
Свій коротенький перейшовши,
Не нарікатиму — я жив!

Я стільки бачив! Стільки й нині
Думок в собі не погасив!
Жив інший хто в такій країні,
Такі переживав часи?

Щоб міг сказати так свідомо,
З таким спокоєм на виду,—
Гряди, сподівана утомо,
Вгамовуй пристрасть молоду!

У «Рівновазі» до всього цього долучається тема природи й космосу, по-тютчевському сприйнятих в своєму величому і жорстокому протистоянні минулості людського віку. Ніколи раніше Плужник не вдивлявся так пильно й тремтливо в красу неба, землі, моря, не вів з ними такої напруженої внутрішньої розмови:

І над нами, й під нами горять світи...
І внизу, і вгорі глибини...
О, який же прекрасний ти,
Світе єдиний!

Як і Тютчев, він полюбляє, передусім, вечір і ніч, коли можна вглядатися в зоряне небо і слухати, як «в безодні вічності безмірній світотвору тиша вигрімля» (блискучий образ, вартий порівняння з тютчевським: «Настанет ночь, и звучными волнами стихия бьет о берег свой»), коли в небі і в морі «блакитний безум» і коли «м'ятеться, м'ятеться всує твій бентежний дух...» Ліричні роздуми поета тут стають особливо пружними та інтенсивними, виливаючись часом в різке, як удар, запитання або натяк, що не формулює прямого висновку, але наче відслонює край завіси над чимсь безмірно складним і важливим для поета.

Запитання, що їх безнастанно задає поет природі і всесвітові, належать до категорії вічних. Вони природні і неминучі, ці тривожні запитання людини перед лицем нескінченного світу і невмирущої природи. «Звідки? Нащо?» Колись це називалось питаннями про сенс людського буття, їх не переставала й не перестає ставити поезія. Однак, адресуючи запитання всесвітові й вічності, поет мусить відповідати на них сам — своїм світоглядом, життям, силою або слабкістю свого зв'язку з людьми, з суспільством.

Відповіді Плужник в своїй буквальній філософській суті часто не нові й не оригінальні. Візьмемо один з найгірших випадків.

Каменя один приділ — лежати!
Вітрові один закон — лети!
Тільки я поставлений питати
Як не цілі, то бодай мети...

Та хоч як — в лиця свого поті —
Зважу міру явищ і подій,
Камінь той лежатиме і потім,
Вітер той летітиме й тоді.

Зміст першої строфи поставлений на двобій з ідеєю другої. І як говориться, «все правильно»: так, камінь той лежатиме і потім, вітер летітиме і після кожного з нас. Можна відзначити навіть певну безстрашність мислі поета, яка не хоче заспокоювати себе жодними ілюзіями. Тільки людині залишається (якщо вона прийме цю істину беззаперечно) махнути рукою на всі «цілі» і «мети» свого життя, на все, що називається щастям і добром, творчістю і боротьбою, і проголосити безнадійне: «Поганяй до ями!» Філософія, справді, безрадісна і безсила. Те, що за нею — певна традиція в світовій поезії минулого, ніскільки не реабілітує її в очах революційної епохи, яка виробила нову, героїчну

мораль, що має нові ключі і до проблеми смерті та безсмертя, страждань і радощів людських.

Але не будемо судити лірику «Рівноваги» лише за цими *крайніми її висновками*, які далеко не покривають її реального художнього змісту. Лірика не тотожна філософським формулам вже тому, що філософію свою вона воліє «здійснювати» через багатогранний образ людського переживання, через сповідь про нескінченно різноманітні *стани душі*, які можуть бути цікавими і загальнозначущими, можуть нести в собі більшу чи меншу *правду* навіть при хибності або неточності загальної ідеї твору. В поезії Плужника — в «Рівновазі» особливо — це можна бачити мало не на кожному кроці.

Не всякий сум є песимізм, і на цю тему поезія знає багато красномовних свідчень і висловлювань, аж до безумовно слушного парадокса, що належить невичерпному життєлюбові Рильському: «Як сумно тій людині жить, яка в житті не знала суму!» Причому поет іронічно співчуває саме тій «урівноваженій людині», «в якої серце не болить від сонця й весняного шуму»!

Щиро людське тріпоче у душевній бентезі Плужника, коли він сповідається в своєму «невимовному» під час самотньої обсервації нічного неба:

Час спокою...

а душа в тривозі...

О дитя налякане й слабе!

В тиші цій, що стала на порозі,

Страшно їй підслухати себе!

Маяковський, наприклад, усе це вмів гасити іронією і пафосом, але й він в якісь моменти мусив не без зітхання зізнаватись у схожих настроях: «Запретить совсем бы ночи-негодяйке выпускать из пасти столько звездных жал...»

І скептична іронія Плужника — на цей раз щодо «самовпевненого» людського знання — в певному контексті може лише контрастно відтіняти силу й цілісність поетового враження.

...Мовчи й мовчи!
Хто й що сказати може?
Всю порожнечу потойбічних сфер,
Весь безмір світотвору невеличкий,
Хіба не вичерпано їх тепер
Підручником для семирічки?

Та ще частіше цей скепсис та іронія, що в деяких випадках стають справді трагічними, спрямовані поетом на власну адресу — хто-хто, а Плужник не мав жодних ілюзій щодо самого себе і тієї духовної ситуації, в якій він опинився. Самотність, споглядальність, книги замість життя — все те, з чим він часом був згоден примиритися, як з неминучою власною долею, — водночас по-справжньому гнітило й мучило його. У віршах Плужника раз у раз вибухає бунт проти затворництва і гірке нарікання на свою безсилість — не тільки фізичну, зумовлену хворобою, але й моральну.

Мандрівник за потаємною пристрастю, що прагнув на власні очі бачити безмежно різноманітні довготи й широти реального світу, він змушений «пізнавати» їх з підручників географії та енциклопедій. Підміна реальності книжними, «вторинними» уявленнями з часом стає звичкою, а водночас і прокляттям, і небагато хто з самотників так тверезо дивився цій гіркій правді в очі, як Плужник: «Може, й твоя з тих багатющих душ, що вміють всесвіт слухати з кімнати?»

І, можливо, ніхто в нашій поезії не сказав з такою силою й гіркотою про нікчемність пасивної, книжної, безплідної «цитатної» мудрості в порівнянні з «вічнозеленим деревом життя», як сказав про це на ґрунті власної духовної трагедії Євген Плужник:

Ах, мудрість цитатна — мудрість гірка!
Вона не горами двига...
Чого ж ти ждеш? Мерщій до бюрка:
Там книга!

Гортай, гортай, гортай сторінки,
Давним-давно пожовтілі.
Ти ж був молодий... Ти був стрункий...
Сила була в тілі...

Поруч з подібними творами, де вираз внутрішньої драми поета досягає небувалої з часів «Галілея» гостроти, з'являється і лірика більш об'єктивного характеру, що нотує різноманітні враження поетового дня (майже весь третій розділ «Рівноваги» і деякі вірші з першого). Гіркувата при смака печалі (хоч і без спеціального філософського підтексту) не залишає автора і тут, але разом з тим чимало віршів відкриває нам поета, пильно й радісно задивленого в різноманітні прояви життя, поета з усе зростаючим смаком до живої й певної реальності. Тут в певному розумінні відпочиваємо і ми, і сам поет,— така в цих віршах чистота і прозорість ліній, бездоганна пластика, точність психологічного малюнка, а головне — спокійна впевненість у всерозрішаючій мудрості самого життя («Ніч... а човен, як срібний птах», «Блакитний безум! Море під мною», «В кипінні хвиль», «Ах, флейти голос над рікою», «Суха й тендітна лінія плеча», «Як він спустів, садок...», «Не чуючи, перебирала ти», «Обутріло. В неяснім сірім світлі», «Порожній берег моря», «Ваш такий наївний погляд...»). А на передостанній сторінці збірки Плужник поставив вірш «Вона зійшла до моря», вщерть повний радістю земної, тілесної і водночас піднесеної до античної «божественності» людської краси.

Є в «Рівновазі» і зовсім новий для Плужника цикл віршів, героями яких виступають відомі історичні діячі або літературні персонажі. При всій стилістичній дистанції, що лежить

між Плужником та Франком, їх можна в певній мірі зближити саме з віршами, що творять значну частину Франкового «Мого Ізмарагда»: сюжет з минулого, переповіданий автором при збереженні і всього інтересу конкретної ситуації, і належного історичного колориту, має в собі водночас щось від притчі, від «алюзійного» сказання на якісь сучасні філософсько-психологічні теми. Інколи ця тема коріниться в авторському інтимному: така розповідь про зустріч Елоїзою свого мертвого коханця Абеяра,— суворим недремникам середньовічної моралі здається, що «любов» перемогла «кохання», насправді ж мука любові була незмірно легшою за жар кохання, що спалює тепер догораюче тіло («В листопаді, місяці тихім»). Інколи це своєрідні колізії людського пізнання: намалювавши в прекрасному вірші відкриття Колумбом невідомого материка («Подолано упертість Ізабелли»), скептичний Плужник, що так любив оголяти все релятивне, відносне, діалектично суперечливе, не пропускає нагоди підкреслити химерну — і в той же час щасливу для шукача — розбіжність між загаданим і здійсненим, між метою пошуку і його реальним наслідком.

...І, Індію відкривши, обіймає
Америку якоїсь береги.

Колізія, справді багаторазово засвідчена в історії наукових та інших відкриттів; скептицизм Плужника, отже, тут зовсім не виходить «за межі норми» — це просто гнучкість, тонкість розуму, що застерігає проти застиглості думки, проти догматизації шляхів пізнання і творення.

Роздумам на близькі теми, пафос яких спрямовано проти всяких заборонних табличок «на дереві пізнання» та занадто прямолінійної ідентифікації істин і помилок, присвячено й деякі інші вірші циклу («Щасливого дня...», «Гладкого Панса...»). В одному з віршів натрапляємо на суперечку з

М. Бажаном, автором «Смерті Гамлета»: як, мовляв, не таврувати «гамлетизм», як не обурюватись його анахронічністю («Господи боже! Которий вік!»)— все одно жили й житимуть люди, яким не під силу розв'язати фатальне питання: бути чи не бути... Та правота була все ж не за Плужником: думка про те, що поет, дотепно формулюючи ті чи інші часткові застереження до провідної ідеї віку, разом з тим по-філософському і по-людському втрачав рівно настільки, наскільки був далекий від переконаного ствердження найголовнішого в цій ідеї,— не залишає нас при читанні всього циклу, та і всієї книги. Бо ті, що стверджували, ті й відкривали, відкривали щось незмірно більше і могутніше за ажурні частковості, за бліде «рококо» скептичного натхнення... Але скепсис «Рівноваги» йде здебільшого рука об руку з трагізмом, а це вже куди змістовніше і серйозніше (до всіх прикладів, що вже наводились, тут можна додати ще один з найкращих віршів книги — вірш про Гогена). І цей трагізм, як би не проектувався він автором в загальнолюдські і навіть «онтологічні» філософські площини, має за своє джерело кінець кінцем корінні вади соціально-світоглядної позиції самого поета — його пасивність і самотницьку відстороненість від щоденних революційно-творчих турбот і справ радянського суспільства. Євген Плужник був поетом і людиною такого калібру, що не «здогадуватись» про це, не відчувати ущербності і згубності подібної позиції ніяк не міг (згадаймо його «суд» над самим собою ще в «Галілеї!»). «Рівновага» — остання (в кожному разі, доведена до вищого ступеня внутрішньої логічності) спроба втриматись на островці скептичної самотини — і водночас свідчення закономірного краху такої позиції, все глибше усвідомлюваного самим поетом. Далі того стогону крайньої розпуки, який пролунав на сторінках збірки («Гряди ж! Рази! Я ниць тебе стрічаю. Ти переміг! Ти переміг, одчаю!»), йти вже було

нікуди,— а Плужник був людиною глибоко причаєної любові до життя, людиною, що шукала мудрості, прозріння, «всіх почуттів первини». В самій назві його останньої книги чути болючу іронію, і не тільки над претензіями догматичної критики, що вимагала ідеального порядку в душевному господарстві митця, але й над власною дисгармонійністю і неспроможністю знайти для себе надійну точку духовної опори...

Звичайно, автор «Ранньої осені» та «Рівноваги» — це був ще не весь письменник Плужник, і його відповідь на корінні питання дійсності треба шукати не тільки в ліриці, але й в написаних ним п'єсах та романі, що були опубліковані в кінці 20-х років. Ці твори багато в чому доповнюють і «коригують» наше уявлення про Плужника — радянського письменника. Як-не-як, п'єса «Професор Сухораб» (1928) була одним з перших творів української драматургії про перехід на бік радянської влади кращих представників старої інтелігенції, про глибокий ідейний «розлом» у цьому середовищі, і можна по щирості замилюватись, як Плужник тут хлеще «освічене», вороже революції міщанство, як благословляє свого Івана Олександровича Сухораба на розрив з ним в ім'я свідомого і активного служіння народові! Якщо в наступній п'єсі — «У дворі на передмісті» (1929) автор цього нового героя, здавалося б, втрачає, віддавши всі свої непіресічні барви змалюванню похмурої трагікомедії міщанського існування, то в останній своїй віршованій драмі, як свідчать люди, що були знайомі з її текстом, він знову повертається до теми гостро громадянської, сміливо зобразивши зіткнення світоглядів, непримиренну боротьбу нового з старим. «Побудована на глибокому конфлікті двох полярно протилежних ідеологій в одній родині, де головні персонажі люблять одне одного, як родичі, але водночас ненавидять, як представники ворожих ідей, п'єса мала багато гострих

ситуацій, виводила сильні характери й приваблювала своєю довершеною оригінальною формою, не повторюючи ні класиків, ні когось із сучасних відомих драматургів»,— згадує про цей твір (як уже говорилося, умовні назви — «Змова в Києві», «Брати», «Шкідники») Б. Антоненко-Давидович¹. Зрештою, і в романі «Недуга» (1928), що швидше поставив під сумнів, ніж ствердив повістярське покликання автора, письменник бився над не такими вже дрібними питаннями соціально-психологічного характеру (широта духовного світу нової людини, її «право» на особисте життя і пошуки його гармонії з громадським), хоч і не зумів упоратися з ними ні в ідейному, ні в художньому розумінні. Такий Плужник у своїй драматургії та прозі. Але справжнім майстром, визначною самобутньою індивідуальністю він був у поезії, перш за все в ліриці, де відкладалося найінтимніше, найбільш сокровенне. Чому ж такий помітний розрив не тільки тематичного, але й ідейного характеру між його, скажімо, п'єсами і його лірикою останніх років? Чому в цій ліриці таке звужене поле зору автора, чому тут Плужник — зрілий і сильний митець — нерідко виступає таким позачасовим і самотнім?

Очевидно, серед багатьох причин, що коренилися в світогляді і психіці поета, слід назвати також уявлення про своєрідну автономію, навіть «незалежність» інтимного, особистого світу митця від «вищої пристрасті» епохи, від її високовольтної наснаги.

И разве я не мерюсь пятилеткой,
Не падаю, не подымаюсь с ней?
Но как мне быть с моей грудною клеткой
И тем, что всякой косности косней?—

¹ Цит. за рукописом статті «Недоспівана пісня ранньої осені».

риторично запитував у ті ж часи Б. Пастернак, протиставляючи «вічну косність» поетового серця революційній динаміці соціалістичного будівництва. У ті часи, коли жив Плужник, «ниточка» таких уявлень ще зв'язувала з психологією та естетикою минулого деяких представників творчої інтелігенції. Так було й з Плужником. Але поет дорогою ціною, можна сказати, власним серцем, платив за спроби ліричної самоізоляції. І це ставало для нього дедалі яснішим. З цього погляду принциповий інтерес являють останні вірші поета, опубліковані вже після закінчення «Рівноваги» в журналах «Життя і революція» та «Радянська література» за 1934 рік. Це був час пам'ятних поетичних декларацій, породжених найзнаменнішим ідеологічним явищем епохи, яке так точно сформулював М. Горький в промові на Першому з'їзді письменників: «В чому я бачу перемогу більшовизму на з'їзді письменників? В тому, що ті з них, які вважались безпартійними, тими, хто вагається, визнали,— з щирістю, в повноті якої я не смію сумніватися,— визнали більшовизм єдиною бойовою керівною ідеєю в творчості, в живопису словом»¹. Вірш Плужника «Поетові» — теж декларація (слідом за відомим віршем М. Рильського її можна назвати декларацією обов'язків поета і громадянина), і вона свідчить, що поет не залишився осторонь того ідейного злету, який переживала в ті часи вся радянська література. Він робить переоцінку цінностей, яка стосується, слід гадати, передусім його власної творчості. Засудивши вагання, високо піднісши ідею громадянської відповідальності митця, він проголошує:

Уважний свідок явищ — це замало!
Ні, ти учасник чесний всіх подій.
Тож мудрим словом широко володій,
Щоб співучасників серця воно займало!

¹ М. Горький. Собрание сочинений в 30 томах, т. 27, стор. 338.

Піднось їм духа. Отже, будь готов,
В їх лави ставши, в перші чи в останні,
Піднести слово — стяг ясний немов!
Адже поет завжди «співець во стані».

У вірші «21.1. 1924 — 21.1. 1934» поет знову повертається до лєнінської теми, усвідомлюючи велич гігантської творчої діяльності партії і народу.

Володимир Ленін!
Твоє вершиться діло — лєнінізм!

В іншому вірші «до краю цивільний» Плужник тепер намагається схопити маршовий ритм червоноармійської ходи, стверджуючи, що «перед лицем війни червоноармійці всі ми!»

Можуть сказати, що декларативність далася взнаки в деяких з цих віршів: справді, вони помітно сухіші, аскетичніші, «раціональніші» за звичайні зразки лірики Плужника (як сухіша, «прозаїчніша» і вже згадувана «Декларація» М. Рильського за багато з його попередніх творів). Що ж, моменти вирішальних ідейних зламів часом супроводжуються певними художніми втратами — «річ світова і річ давно відома»; не забудьмо, що Плужник наче наново вчився тієї громадянської, публіцистичної мови, з якої він починав за десять років перед тим. Але етапне значення цих творів у світоглядній еволюції поета беззаперечне: з них починалася нова доба в творчості Євгена Плужника, і немає сумніву, що вона була б цікавою і плідною для його чесної, людяної, багатой вистражданими думками поезії.

Поетичний світогляд молодого Плужника (періоду «Днів») сформувало, передусім, загострене відчуття *переломності* епохи. Жовтнева революція дала йому надію на здійснення

великих гуманістичних мрій, відкрила перед ним образ прекрасного майбутнього, надихнула поетове серце майже екстатичним поривом до нього. Разом з тим Плужник,— сам глибоко «переломна» натура, згусток суперечностей переходової епохи, — виявив дивну неспроможність розгледіти паростки цього майбутнього в реальній дійсності свого часу і, романтик по природі, бачив її аж ніяк не в романтичних тонах. В своїй щоденності він не стільки жив, скільки відштовхувався від неї, линуци думкою до тих часів, коли всі «пізнають, яка на смак любов».

Так визначилось характерне для цього поета поєднання тихого, сором'язливого, причаєного (щоб, боронь боже, не здатися якимсь мітинговим оратором) пафосу і графічно-чіткої, жорсткої, інколи явно трагічної достовірності реального, буденного факту чи явища.

Цураючись «гучних слів», переживаючи оповідуване в душі про себе (вже говорилося про недовіру Плужника до громадянської кличної сили поетичного слова), поет здебільшого прагне бути гранично «об'єктивним», буденно-прозаїчним, вільним від усяких метафоричних та риторичних прикрас у своїй художній інформації про зображуване явище. Просто й діловито, як протокол, почати розповідь про якусь трагічну подію — це (зокрема, в «Днях») один з найулюбленіших Плужникових прийомів: «Впало — ставай до стінки! — Сперся плечем на ганок... Тільки й згадав — у жінки грошей нема на ранок». Або: «Зустрів кулю за лісом. Саме там, де посіяв жито». Або: «Сідало сонце. Коливалися трави. Перерахував кулі — якраз для всіх!» Або (вже у вірші про власну душевну смуту): «Попоїм, посплю... Щасливий ніби. Роздобув собі штани нові». Стримана «нейтральність» розповіді тут лише відтінює вибухову силу почуття, що таїться за скупими словами. Добра половина ліричних віршів у «Днях» побудована саме на цьому прийомі. Можна

визнати, що після Тичининого: «...Врізали вам поля, в головах тополя, а голів нема» в українській поезії 20-х років ніхто, крім Плужника, не досягав такої сили і не був таким наполегливим у культивуванні цього вражаючого художнього ефекту *трагічної простоти*.

Разом з тим Плужник однаково сильний і в передачі боріння схвилюваних почуттів, у вислові «мови серця»,— хоч і тут з незмінним сором'язливим лаконізмом ніби стримує себе від останнього слова, від прямого сповнення обов'язку «виводить висновки з подій».

М. Рильський, зауваживши, що хаос збурених почуттів можна передати в подвійний спосіб — навмисною чіткістю ліній, прозорістю й закованістю форми або ж «лініями гарячковими, химерно й безладно переплетеними», з повним правом констатував, що Плужник «дивно єднає обидва способи. У своїй недоговореності він завжди каже все і до кінця висловлюється: він ні радості вгадування, ні його муки не хоче полишити читачеві»¹.

У цьому лаконізмі, в цій артистичності думки і вислову, завжди інтимно наближених до читача, в цій повноті сказаного в *недосказаному* — один із секретів художнього чару Плужника, його індивідуальної самотності.

Виключна природність, натуральність, психологічна достовірність, з якими розгортається образ переживання в ліриці поета, досягаються і закріплюються за допомогою одного з «малих див» цієї поезії — її інтонації. Надзвичайна інтонаційна свобода, багатство і тонкість Плужникового вірша,— при загалом помірних і не підкреслених відступах від традиційних формальних канонів,— ще довго, мабуть, дивуватимуть і поетів, і дослідників, і вдумливих друзів-читачів. Пропускаючи за своєю звичкою всі проміжні інформаційні

¹ «Життя і революція», 1926, № 8, стор. 86.

ланки розповіді, Плужник уміє зробити фізично відчутним кожний порух почуття, кожну діалектичну зміну думки чи настрою, яких так багато в його віршах. Цього він досягає, насамперед, інтонаційно,— часом перетворюючи кожну фразу на своєрідний вимовний і разом з тим психологічний жест. Ось приклад строфи, в якій суперечливість поетових настроїв віддана через неповторну різноманітність інтонацій, розділених паузами, які буквально можна слухати:

Одірвались від днів слова,
В'януть собі по книжках, а у днях
 мов у темному лісі!
Радість у мене нова —
Дощ осінній по стрісі.

Таких зразків у віршах Плужника чимало.

Жива, текуча, мінлива їх інтонація мистецьки оформлює і підсилює те враження внутрішньої драматичної напруги, яке не залишає нас при сприйманні цієї поезії.

Надзвичайна стислість, з якою поет вміє образно висловити свою думку (думку завжди емоційну!), дисципліна цієї думки, її драматична напруга, поетична очевидність процесу її народження, суперечливого становлення, постійне поєднання холодка «ума поверяючого» з сердечним жаром,— все це у віршах автора «Днів» і «Рівноваги» здатне давати досвідченому читачеві справжню естетичну радість.

Згадати хоча б ту систему «коротких ударів» (вислів Максима Рильського), яку виробив собі цей поет ще в «Днях» для логічно-емоційного завершення попередньо намальованої (здебільшого з навмисною протокольною холодністю) картини:

А хтось далеко генералу:
— Усі

A6o:

Загубився селянський син, —
Відробив!

Або:

Коли рядкам якимсь зв'язати душу,—
Тільки таким!

Іншими словами це — «пуант», давно відомий і широко розроблений в ліриці прийом. Проте в Плужника він цілком індивідуальний (і, звичайно, не зводиться лише до таких «коротких ударів»). Буває, що в іншого поета весь вірш існує фактично лише для двох-чотирьох останніх рядків, які містять у собі заздалегідь продуману чисто раціональну «мудрість». У Плужника такий «пуант» — це справді необхідна драматична розв'язка всієї колізії вірша, а поскільки мислення поета драматичне загалом, то подібними «ударами», як поштовхами серця, в нього нерідко пишеться цілий вірш (скажімо, в «Рівновазі» — «Дві паралелі, два меридіани», «По той бік пристрасті...», «Минають дні» тощо).

Все це робить віршовану мову Плужника на диво вимовистою, сповненою афористичної сили і гостроти. Деякі з кинутих поетом віршованих «формул», огранених точно, легко і зграбно, сприймаються як закінчені афоризми: «Зійде колись велетенський посів тишею вірних днів», «... І над базаром стисне мрійну руку упевнена долонь робітника», «Дар нелегкий ваш, досвіде і спокою, дар розуміти, знати і мовчати», «Мудрості не вивчитись чужої,— треба помилятися самим», «Усі слова збери, мій любий,— душі не вичерпай до дна», «Ах, досвіде, розраднику немилий, навіть запізнений — завжди дочасний ти», «По той бік пристрасті народжується ніжність», «Що менше слів, то висловитись легше».

А коли читаєш такі рядки, сказані, звичайно ж, з трагічного приводу: «Обертайся, земле, без упину! Припасайте, припасайте бром!» — здається, входиш у саме ядро химерної і болісної «діалектики» цієї поезії. Трагедія безглуздо обірваного життя і кімнатно-мізерне «припасайте бром»,—

Плужник постійно сплітає в один акорд такі невідповідності. Його поезія — поезія антитез і контрастів, що стали основою художнього світосприймання. Згадаймо про «grimасу старого» і «просвітлену даль майбутнього» (слова М. Рильського), як генеральну ідейну колізію всієї першої книги поета, про такі ж наскрізні колізії в його наступних книгах (спокій — і непогамовна мрія, тягар утоми — і поклик життя, самотність — і її безглуздя, вічне й минуше). Зрештою, постійний аналіз суперечностей буття при світлі *суперечливої свідомості*, яка в самій силі своєї аналітичної думки нерідко відкриває власне безсилля (тоді, коли ця думка, як не раз бувало в «Ранній осені» та «Рівновазі», нікуди не веде, не дає дійсного розв'язання виявленням «антиноміям») — у цьому весь Плужник, особливо після книги «Дні». Тонкий аналітик в сфері духу, озброєний скальпельною гостротою думки, звиклої майстерно роздвоювати єдине поняття, відкривати в ньому протилежні «іпостасі», він часом з розпачем спинявся перед власною творчістю, застосовуючи до неї цей же інструментарій нещадного аналізу:

Що висловиш? Чужої голови
Про людське серце домисли готові?
Сум світовий
В масштабі повітовім?
Твори!
Твори!

І разом з тим в застосуванні до багатьох конкретних реальностей, даних у його віршах, ця своєрідна діалектичність поетового мислення породжувала сильні художні результати. Як небагато хто з його сучасників, він умів розкрити (хай і в досить обмеженій сфері) живе й суперечливе переплетення різноманітних, полярних почуттів і станів свідомості:

Щодень все глибшає свідомість,
Все ширший розмах у думок, —
Та пристрасть тихшає. Натомість
І передосінній холодок
Чуття голубить...

.
Дико знати,
Що, й прохолонувши, чуття
В тобі залишать біль утрати —
Потребу прагнути життя!

Недремна проникливість мислі, печальної і разом з тим на диво працюючої, наснаженої непереможним «прагненням життя», вчувається майже в кожному вірші поета, по суті це — другий герой всієї його лірики.

Плужник уміє бачити різні сторони одного й того ж явища, вміє поставити їх в діалектичне зіткнення між собою для того, щоб повнішою, багатшою народжувалась його поетична істина. Так зіштовхуються одне з одним, наприклад, гуманістичний порив і внутрішня слабкість, пасивність, «сірість» в герої «Галілея», так борються образи сучасності з видіннями майбутнього в «Каневі», як, зрештою, і в цілій збірці «Дні». Але обмежитись лише констатацією цих «синтезованих» суперечностей буде замало для характеристики поезії Плужника, бо він — взагалі поет найрізкіших життєвих дисонансів та невідповідностей, і дуже часто ці дисонанси не приходили в його художньому осмисленні до жаданої гармонії: вони так і залишались відкритою раною на поетовому серці.

А тим часом саме це мислення гострими «стиками понять» виробило в поезії Плужника тільки їй властивий смисловий візерунок, що являє неабиякий художній інтерес. Тонкі психологічні антитези, контрасти, співставлення, парадокси, виправдані глибшим сенсом логічні «оксюмори» («Як пізно ми серця свої спинили! Як роз'єдали рано ми вуста!»,

«Довершився подвиг любові, що кохання перебула», «Світотвору тиша вигрімля», «Кімната — який необмежений простір! Квадрати паркету — яких іще площ?», «Нудливий запах нафталіну, як матіоли дух, ковтай») були постійною і улюбленою зброєю поета, і володів він нею найдосконаліше. «Острый галльский смысл» (якщо трохи довільно вжити вираз О. Блока) в поєднанні з непереможною слов'янською сердечністю — питомий знак поезії Плужника; в цьому розумінні вона може й сьогодні бути певною школою, де вчать викидати за борт сентиментально-декларативну бездумність, розсиропленість, кучерявість і розволіклість — давній і відомий гріх деякої частини служників української музи.

Неканонічність в канонічності — так можна було б схарактеризувати і ритміко-строфічну форму поезії Плужника. В звичайні метри і традиційні строфічні побудови він уміє внести так багато свого, індивідуального (вільна «текучість» ритмів, зокрема, віртуозність у володінні так званим дольником, нерівноскладові, а часто й зовсім обрубані, утяті рядки, мистецька гра паузами, цікаві й самостійні строфічні варіації, сміливе введення в деяких віршах неримованого останнього рядка), — що під їх різкою своєрідністю часом буває нелегко розгледіти «звичайну», традиційну основу. Майстер добротної й точної рими, він збагатив словник українських рим багатьма непретензійними, але приємними саме в своїй скромній свіжості зразками: «легше-векше», «гірка-бюрка», «ремствуй-нікчемству», «хандру-мандруй», «навіть-бавить», «півхунті—transit gloria mundi», «несила-невесела», «баб-гостабфаб».

Таку ж пошану до себе викликає поетична мова Плужника, що акумулює різноманітні стильові пласти, по-хазяйськи вмюючи розпорядитись їх виражальними ресурсами. Стриманий і точний, далекий і від мовного пуризму, і від хизування словесною екзотикою, він уміє досягати бажаного ефекту

введенням несподіваних для контексту іншомовних елементів — будь то галліцизми («Ну звичайно, краса і сила. *Marche funébre!*»), латинізми («*Homo sapiens* я!»), наукова термінологія («Фармакопея і температура») і особливо — церковнослов'янізми, («І м'ятеться, м'ятеться всує твій бен-тежний дух», «Елоїза прияла мир», «Настане час — і ти об-рящеш Єву»).

А поруч з цим можна замилюватись справжньою артистич-ністю, з якою поет відточує лексику, фразеологію, син-таксис української мови, свіжістю й доречністю його лексич-них новотворів чи словникових знахідок («думкам *устріть*», «обутріло», «все *даліє*», «зоря, бліда й висока, маревні *вка-зує* небеса», «каменя один *приділ*—лежати», «тиша *вигрімля*», «*недомисел* природи», «всіх почуттів *первина*» — число по-дібних прикладів можна було б значно збільшити).

Коротше кажучи, перед нами — талановитий поет, зрілий і совісний майстер, не знати художнього внеску якого в ук-раїнську поезію — не можна!

Ми простежили історію складну, в деяких моментах просто невеселу, але разом з тим не позбавлену глибокої соціально-психологічної типовості і повчальності.

Так, «феномен Плужника» — показовий і характерний для деяких груп інтелігенції, які прийняли Жовтень, прийняли радянську дійсність, але з труднощами, з муками і болями пробивались до нового світогляду, нової «структури» своїх почуттів і свого естетичного відношення до життя. Двадцяті роки, включаючи початок тридцятих, знають не так уже мало подібних історій.

В свій час Євгена Плужника без особливих церемоній збли-жували то з «неокласиками», то з занепадниками, то взагалі з «правопопутницькими» колами. Певних зусиль до цього,

з свого боку, приклала група «Ланка», що запопадливо висувала автора «Галілея» на роль свого поетичного герольда. Полишмо, зрештою, дніві минулому всю цю його малоістотну тепер «злобу» («Довліє дніві злоба його...»). Важливо інше: принципова своєрідність позицій поета, її самобутність і відмінність порівняно з позиціями тих, до кого його було з такою легкістю уподібнювано.

Плужникові в «Днях» не треба було, як, скажімо, М. Зерову в «Камені», йти в світ образів далекої античності,— він жив своїм часом, його турботами і болями. Щоправда, по-своєму болів ними і Зеров. Але як і чому? «З високих хор лунає спів туги і безнадії; навколо нас кати і кустодії, синедріон, і кесар, і претор»,— ці рядки ідеолога «неокласиків», датовані 1921 роком, достатньо ясно розкривають характер його політичних поррахунків з революційною епохою (хоч згодом дещо змінилося і в поглядах та творчості самого Зерова). Тим часом для Плужника в «Днях» найсвятішим і найвищим були саме гуманні соціалістичні ідеали, поставлені на порядку дня Жовтневою революцією. І якщо він болісно переживає свою сучасність, то, насамперед, тому, що його вражала конкретно-історична «невідповідність» між цими ідеалами і суперечливою дійсністю переходового часу. Він багато чого не розумів у цій дійсності,— то правда, але наріжним каменем його поезії було переконання, що «пшеницями зійде кров»; навіть скаржачись на «жорстокість» свого часу, він кликав його «навчити заповітів своїх» і, переборюючи власні сумніви та вагання, кидав в обличчя міщанського базару своє вистраждане: «...Все-таки обертається!»

В певному розумінні це «вічне» питання: «обертається» чи ні? Скептики, Хоми невірні, просто знервовані і стомлені люди трапляються в різні епохи. Своє нерозуміння життя, свій страх перед його складністю, свій індивідуалізм, бай-

дужість і лінощі вони намагаються виправдати сумнівами в тому, чи справді «обертається земля» — тобто чи йде історія вперед, шляхом соціального прогресу, передбаченим і розробленим науковою теорією суспільного розвитку, чи тупіє на місці. Плужник не належав до поетів, яких можна назвати співцями життєвої снаги і бадьорості. І все ж в свої кращі часи до краю щирим голосом «пораненого серця» він заперечував цю зневіру, цей скептицизм спокійних і байдужих чистоплюїв. Віра в майбутнє, в прийдешнє торжество комуністичного ідеалу зливалася в нього з самим поняттям громадянської і особистої совісті. І ця совісність, ця чесність автора «Днів» перед великими прагненнями та ідеалами свого часу виводить поезію Плужника — при всіх її трагічних надломах — з мертвого кола занепадництва і робить художньою цінністю, цікавою та повчальною і для сучасного читача.

Можна говорити про певні ознаки ідейної кризи в наступних книгах поета — «Рання осінь» та «Рівновага». Тут справді дають себе знати вияви скепсису та песимізму, хоч вони стосуються — і це теж треба підкреслити — головним чином роздумів та міркувань тяжко хворого поета над своєю особистою долею. Але і в цих книгах — з-під неглибокого філософствування про минушість людського існування та вимучених (ох, яких вимучених насправді!) запевнень про «бажання спокою» — б'є туга за живим, діяльним життям, за високою мрією, за «симфонією дев'ятою». Плужник тут ущербний настільки ж, наскільки й самокритичний; і ніхто краще за нього самого не сказав про людську й творчу безвихідь позиції одинака-споглядальника, про жах «квадратового раю» самотницької кімнати.

Поворот до громадянської поезії, здекларований в останніх віршах Плужника, знаменував прагнення поета органічно включитися в творче життя радянського народу, в надихану

його будівничим і бойовим пафосом літературу соціалістичного реалізму. Цей поворот міг видатись крутим і різким порівняно з «Рівновагою», але варто вдуматись у всю попередню путь Євгена Плужника, і ми переконаємось, що він був підготовлений тими кращими, дорогими для нас устремліннями, які природно жили в його творчості, починаючи від ранньої газетної поезії і вірша про Леніна.

Ми ясно бачимо живого Плужника з усіма його суперечностями і з рішуче перемагаючою їх приналежністю його щирої, чесної душі. Пасивність його громадянської позиції, вияви абстрактного гуманізму, мотиви скепсису і зневіри — все це, відбите в частині його творів, не може бути прийняте сучасним радянським читачем, вихованим в зовсім іншій морально-ідейній атмосфері. Але Плужник «доходить» до нас, і бентежить нас, і робить нас морально багатшими та зіркішими своєю невсипущою жагою людяності (ми її цінимо і в щирому «абстрактному» гуманізмі, відкидаючи неспроможність його остаточних висновків), своєю відданістю комуністичному майбутньому, чесністю і суворістю до себе навіть у своїх слабкостях. Слова О. Фадєєва, сказані про одного з російських радянських письменників, можуть бути майже буквально віднесені і до Є. Плужника: «І люди політики, і люди літератури знають, що він — людина, яка не обтяжила себе ні в творчості, ні в житті політичною брехнею, а якщо на початку свого шляху (а інколи й потім) він не все бачив так, як воно було насправді, то в цьому немає нічого дивного: гірше було б, коли б він фальшивив»¹. А що Плужник поет суперечностей і сам глибоко суперечливий, то життєві суперечності (в даному разі відбиті в дуже своєрідному людському і поетичному характері) теж треба знати. Сильний не той, хто заплющує на них очі,

¹ Из писем А. Фадеева, «Новый мир», 1966, № 4, стор. 227.

а той, хто їх тверезо осягає — для розуміння їх, для переконаного їм протистояння і для знання шляхів плідного їх «зняття».

Талановитий митець дає людям не тільки свою «модель» світу, а й свій художній «модус» його пізнання. Те краще, що ми бачимо в «модусі» ліричного мислення Плужника, і перш за все — аналітична гострота, тонкість, діалектична переливність його думки, має всі дані для того, щоб дати плідні рефлекси в творчій практиці сьогодішнього поетичного покоління; це те, чого нині особливо бракує декому з нашої молоді, чиїм єдиним божеством в поезії стала буйна і часто-густо непідвладна будь-якій мислі метафора...

Через кілька десятиліть поезія Плужника знову (а в деякій своїй частині — і вперше) зустрічається з радянським читачем.

Збувається той далекий від всепрощення, але разом з тим всебічно зважений і справедливий суд потомства, якого чекав поет:

Суди мене судом твоїм суворим,
Сучаснику... Нашадки безсторонні
Простять мені і помилки, й вагання,
І пізній сум, і радість передчасну,—
Їм промовлятиме моя спокійна щирість.

ЛЕОНІД НОВИЧЕНКО

Він

роминуть по днях десятиріччя,
Прийде радість інших поколінь,
Але завше

раз

на рік

обличчя

Обгортатиме глибока тінь!
Пам'ятатимуть дорослі й діти,
Хто в цей час в минулому помер!
Через віщо —

всім гудкам гудіти

Три хвилини! —

як гули тепер!

Але завше в подиху заводів
— Невмирущий в арміях машин! —
Поруч з нами —

той,

кого в народі

Уквітчають коротенько —

Він!

І в обличчях радість біль пригорне —
У мільйонах втілений
не вмер!

*...І сотворять вічну пам'ять горни,
З вдячністю, незнаною тепер!*

.

*Проминуть, мов сон, десятиріччя
Болю, крові, боротьби і війн,
Але вічна правда робітнича —
Він...*

1926

З книги
„ДНІ“
✿

Я

знаю —

Перекують на рала мечі.

І буде родюча земля —

Не ця.

І будуть одні ключі

Одмикати усі серця.

Я знаю!

І буде так:

Пшеницями зійде кров;

І пізнають, яка на смак

Любов.

Вірю.

Знаю, сіренький я весь такий,
Мов осінній на полі вечір...
Тягарем минулі віки
На стомлені плечі!

Серце здушили мені — мовчи!
О майбутнє моє прекрасне!
Чуло серце тебе вночі,
Що ж — нехай собі серце гасне!

Хтось розгорне добу нову —
І не біль, і не гнів, не жертва!
Воскресінням твоїм живу,
Земле мертва!

Я — як і всі. І штани з полотна...
І серце моє наган...
Бачив життя до останнього дна
Сотнями ран!

От! І не треба ніяких слів!..
За мовчанням вщерть зголоднів.
Зійде колись велетенський посів
Тишею вірних днів!

Ось і не треба газетних фраз!
Біль є постійно біль!
Мовчки зросте десь новий Тарас
Серед кривавих піль!

Уночі його вели на розстріл.
Хтось тримав ліхтар, мов смолоскип.
На неголенім обличчі гострі
Волоски...

Віддалік, немов цілком байдуже,
Офіцер димок цигарки плів.
Тільки неба хмарний, темний кужіль
Чув нудне і коротеньке — плі!

Відбулось. Мета моя далека,
Я такої смерті не боюсь!
Зійде кров, немов всесвітня Мекка,
Для твоїх майбутніх синіх блуз!

Сідало сонце. Коливалися трави.
Перерахував кулі — якраз для всіх!
А хто з них винний, а хто з них правий!—
З-під однакових стріх.

Не схибить куля — не стогнатимуть довго.
Подивилися — поле! Ромен з трави...
Передній, мабуть, ходив — так човгав:
Черевики скривив.

Сховалось сонце. Сутеніло помалу.
Час би й росі!
А хтось далеко десь генералу:
— У с і.

Впало — ставай до стінки!—
Сперся плечем на ганок...
Тільки й згадав — у жінки
Грошей нема на ранок.

І ні жалю, ні болю.
Бачив — нагана наставив...
Ніби виконував ролю
В нецікавій виставі.

Тільки й думок — на ранок
Хліба нема у жінки...
Ганок.
Труп біля стінки.

Євген Плужник.

Фото 1925 року.

... Був це людина лагідний і добрий,
і сонний у зовнішній мові ...

Писаренко
4/1 2007.

Автограф поета.

Напис на фото, подарованому
Теті Азатомівні Коваленко

А він молодий-молодий...
Неголений пух на обличчі.
Ще вчора до школи ходив...
Ще, мабуть, кохати не вивчив...

Так очі ж навколо лихі...
Крізь зуби один — розстріляти!
...А там десь солома дахів.
...А там десь Шевченко і мати...

Долоню на чоло поклав;
Крізь пальці майбутньому в вічі...
Хвилина текла, не текла...
Наган дав осічку аж двічі...

А втретє... І сонячний сміх
На драні упав черевики...
І правда, і радість, і гріх,
І біль не навіки!

Притулив до стінки людину,
Витяг нагана...
Придивляйсь, дітлоха, з-за тину:
Гра бездоганна!

Потім їли яєчною з салом,
До синців тисли Мотрі груди...
О минуле! Твоїм васалам
І в майбутньому тісно буде!

Ще в полон не брали тоді,—
Приліпили його до стовпа...
На землі, від крові рудій,—
Кривава ропа...

А він був молодий такий!
Цілував, мабуть, гаряче...
Довго, довго йому круки
Випивали світло з очей!

А тепер там зійшов полин.
Телеграфні стовпи...
Загубився селянський син,—
Відробив!

* —————

Був це хлопчик лагідний і тихий,
Як сосновий у безвітря ліс...
 (Для якоїсь радості і втіхи
 Кожний з нас у дні прийшов і ріс).

А сімнадцятий минув, зустрів
Наречену — кулю за Дніпром.
 Обертайся, земле, без упину!
 Припасайте, припасайте бром!

Ах, цей хлопчик лагідний і тихий,
Що над степом ранній біль простер!
 Для якої радості і втіхи
 Кожний з нас приходить і росте?

Зціпив зуби. Блідий-блідий!
За байраком село палало.
Хтось прикладом у спину — йди!
Вас чимало!

Сухо чмихнув старий наган
(Перша нота нової гами...)
Надвечірній лягав туман
Над житами.

Хтось один засвистав матчиш.
На тачанки! — й шукай, де знаєш!
 Поле, поле!
 Чом ти мовчиш?
 Не ридаєш?

Зустрів кулю за лісом.
Саме там, де посіяв жито!
За яким бісом
Стільки було прожито!

Прийшла баба, поголосила...
Невеличка дірка поміж ребер...
Ну, звичайно,— краса і сила!
Marche funèbre!

* —————

Де коноплі були — батарея.

За клунями — чати.

Може, «Портрет Доріана Грея»
Почитати?

О майбутнє моє! Для тебе

Тисячі слів подужав!

Нащо ж в'їлись до самого серця
між ребер

Кулі та нуджа?

Ні словечка йому не сказав старий,
Мовчки вивів коня за ворота.
Потихеньку осіння лилася згори
На степи позолота.

А коли упав перший у жовтні сніг,
Лист прийшов весь пом'ятий:
За далеке майбутнє ліг
В бур'ян головою спати.

До товару... По воду... А день за днем...
Знов подвір'я взялось травою...
Серце, серце! З твоїм вогнем —
У бур'ян головою!

* —————

Там, де полягли вони за волю,
Буряки тепер для цукроварні.
І не треба сліз. Не треба болю.
Іншим дні прозорі, тихі, гарні.

Скінчено. Записано. І крапка.
Спочивайте, стомлені над міру!
...Розгортає знов іржава сапка
Землю, від утоми сіру.

* —————

Одірвались від днів слова,
В'януть собі по книжках, а у днях
 мов у темному лісі!
Радість у мене нова —
Дош осінній по стрісі.

Брешете ви, кому ясно усе!
Перед мрією всі ми ниць!

Дні! який це музей
 Дрібниць!

Торгуємо усім, чим тільки можна,—
Словами, дровами, життям, сукном...
Та на аршин лягла рука не кожна.
Як і раніше, мрію за вікном.

Що я продам? Мій крам — від мрій утома,
Широке серце й бідний олівець!
Річ світова і річ давно відома —
Який вже там ще й з мрійника купець.

Та знаю, вірю — через дні і муку!—
Ось підпереже землю мить така,—
І над базаром стисне мрійну руку
Упевнена долонь робітника!

Папірос кому! Папіроси!
Шльоп! Ляп! по калюжі... Коробок
у руках.
Це ж хто не зовсім босий,—
На візниках!

Саме отут на розі
Перша упала за волю кров...
Припасайте по змозі
Хліба та дров!

Бились, як леви, матроси!
З ними татусь!
А тепер — без руки...
Папірос кому! Папіроси...
Сірники...

Знов на сторінках ранні тіні
Покрали літери в очей...
Як непомітно вечір синій
Схиливсь до мене на плече!

Зіпрусь натовлений на лутку,
А там, де місто,— степ немов...
І чую, спогад, повний смутку,
В червоножилах тисне кров.

Промерзлий шлях... Швидкі
тачанки...

І ось душа мала-мала!
А на снігу з чиєїсь ранки
Кров візерунки заплела.

Мовчить, умріяні сторінки!
Я справжнім болем догорів!
...І знов за вікнами будинки
І мертве світло ліхтарів...

Це снилось?.. На тихім світанні
Багнети, і я біля стінки...
О перші й довіку останні
Мої півхвилинки!

О ранки! Кінчається зараз
Вино нерозведене ваше!
...А в думці — який тепер вираз
На очі нероблений ляже?

Це снилось? Не знаю. Не знаю...
І ось усміхнутись несила...
І ось не живу, не конаю...
О правдо моя невесела!..

У дужих дні — немов слухняна глина,
Покірна волі й пальцям різьбаря;
А я схилюсь тихенько на коліна,—
Шумуйте, днів розбурхані моря!

Але не гнів, не заздрість і не втома
(Благословенний шлях, що ним іти!),—
Якась нова, словам ще невідома,
Солодка мука здійснення мети!

Хай іншим дні прозорі і покірні,
Нехай я сам покірний дням моїм!..
...О днів прийдешніх обрії безмірні,
О тишино моїх маленьких рим!

Плакала вона... Натомлену спину
День ховав за дахами дач.
А я з усіх фраз пам'ятав єдину:
— Годі, не плач.

Годі? Не плач? Як це дико, їй-богу!
Ой, яке мертве усе в словах!
Взяти б серце своє — об підлогу!
— Ах!

Скрикнула б раптом. В одну хвилину
Бачила б верстви моїх шляхів...
Горбив день натомлену спину
Над горбами дахів.

Євген Плужник (крайній праворуч) у Межигір'ї.
Фото 1925 року.

Євген Плужник у Карасані.
Крим, 1927 року.

Долі моєї ціна —
У повітовому місті осінь.
А вона витягла серце,— на!
Неціловане й досі!

От і упала на неї тінь!
От і знесилів.
Мало, мало хотінь!
Сили!

А коли ж сила уся —
Склянка насіння?
Хоч би вже спокій мені засяв,
Весно моя осіння!

Майже рік сиджу, мов кріт, на хуторі.
Вже й листів твоїх не відбираю.
Інколи копаюся у Мутері
Та в пікет з одним знайомим граю.

От книжок коли б хоч з пуд одержати!
Все ж не Мутер цей! Та карт колоду...
Тихий я. Навіть не знаю, де вже ти...
Відчинив я осені господу!

Мертвий я. Це добре, ясно відаю.
Та і як, скажи, себе одуриш!
А проте живу. Журюсь, обідаю...
О, болить мені, єдина! Чуєш?

На поле вийшов — зомлів:
Колос від колосу — чверть!
Висохло серце землі,
Кров'ю наповнене вщерть!

Кинув безсиле «агов!» —
Тільки луна, ні душі!
Вигадки ранку мого
Смуток вечірній здушив!

Поле, і місто, і я —
Море моєї рідні!
Хто з нас хоч хвильку стояв
Справді над мукою днів?

Пропало сіно! Тільки покосили,
А дощ його й прибрати не дає!
Вже третій день ллє з усієї сили,
А особливо на моє!

В долині саме. Їжте, коненята!
Журюсь, лежу, й книжок нових нема...
А за вікном темно-зелена м'ята
З-під стріхи краплі перейма.

Сьогодні день, здається, перший влітку
Полям засмаленим чоло омив;
Крізь дощову густу і рівну сітку
Запалилися ізмарагди нив...

А скоро неба жар громами вичах,
Вгорі веселкою лишивши слід,—
І у селян на стомлених обличчях
Не так помітно слово — недорід!

І жаб на луках оргія весела
Знялася звечора така жива,
Що крізь всю ніч вигукували села,
Так ніби пошепки, пісень слова...

А снилось так: гарячий з півдня вітер,
Коса гадюкою блищить в росі...
І у газет — нові колонки літер
Про те, що хліба вистарчить для всіх!

Надходить дощ. Шумлять бліді берези...
Рвуть блискавиці сірих хмар рядно...
А дужий грім зустрів такі дієзи,
Що злякано дзвенить вікно!

Тікає день. Скриплять вози на греблі...
Під чередою стогне оболонь...
І раптом шріт — дрібні перлові краплі...
І знову вітер, гуркіт і вогонь.

І вже туман пливе, бреде над полем,
Щоб за хвилину сонцем розцвісти,
Щоб навіть я з надією та болем
Твої старі перечитав листи!

Вже одспівали по дорогах гарби
Швидким жнивам мелодії свої,
І осені такі спокійні фарби
Ось-ось овіють небо і гаї...

І помандрують аж за синє море
Над смутком сіл високі журавлі;
І хтось останній на полі дооре
Вузьеньку смужку вогкої землі...

Та, може, вітер, трубадур осінній,
Від поля співом мудрим пропливе —
Про те, що сховано в малім насінні
Життя нове!

І вийшов на поле, а поле — мертво...
Тільки на обрії трьохрукий млин...
Від серця б щирого слова віддерти —
Такий натомлений!
Один!
Один...

І впав навколішки, і плакав ревне...
І чув, як лагідно ростуть жита...
І болем спокою себе упевнив,—
Криваво зрошена зросте мета!

О часе велетнів! Прости утому
Мені, найменшому з твоїх синів!
І невідомому в світах нікому
Мені день радісний яснів...
Яснів...

— Дозволь, натомлений край поля згину!—
І на обніжкові простерся ниць.
І ніби поле все житами:— Сину,
І біль натомлених — майбутня міць!

...І ось ляжу — родючий гній —
На скривавлений переліг...
Благословен єси, часе мій!
Навчи мене заповітів своїх!

Розцвітайте, нові жита!
...А на кожному колосі — мука моя...
О, воістину час ратай!
Славословляю його ім'я.

Благословен єси, часе мій!
О жорстокий! І весь в крові!
Це нічого, що я мов гній
Під посіви твої нові!

Бо ось вірю, зросту колись —
І до когось вітрами, — жни!
...Серце, серце моє! навчись
Тишини...

* —————

Люблю в уяві декілька сторінок
Історії назад перегорнуть:
Яснішає мені далека путь,
Що приведе на землю відпочинок!
Коли відчую я міцний зв'язок
Між днем біжучим і простором часу,
Такі упевнені стають відразу
Мій кожний порив, кожна думка й крок.

І ось старанно в пам'яті ховаю
Я спогади великі і дрібні,
Бо і минулі, і прийдешні дні —
Мов сходи ті, що я по них ступаю,
Де незліченні споминів скарби,
Часів минулих досвід і наука —
Мені єдина певна запорука
Від помилок, що я їх був робив!

Галілей

*От ликующих, правдоно болтающих,
Обагривших руки в крови
Уведи меня в стан погибающих
За великое дело любви.*

Некрасов

Марусі Юрковій присвячую

По безмежних просторах знайома путь
Не втомила землю і досі.
Бо ось знову дощі ідуть,
Осінь.

І коли повз кав'ярні, де теплі огні,
В черевиках іду подертих,
Чогось раптом спокійно-спокійно мені —
Чи то жити, чи вмерти...

Ах, ця осінь!

Ще з нею постійно так:

Стисне серце в малий кавалок,—

І ось дні —

Наче сірий тифозний барак,

А за вікнами плями галок.

Гей, спокійні, досвідчені! Всякі!

Ви!

Чиї щелепи мов обценьки!

Я тихенький, тихенький. Тихіш од трави...

Взагалі я дуже тихенький.

Не потрібно, звичайно, такої бридні
Тим, що мають нервову систему хорошу!
Ну, а я, хто обідає раз на три дні,
Інакше не можу!

Може, й справді такий обиватель я,
Що весь біль мій — пальто без вати;
Тільки ж, може, це з того, що я відтіля,
Де закон — не по разу вмирати!

Що я можу про себе сказати ще?
Бути щирим — не всім зуміти!—
Хіба те, що під сірим вечірнім дощем
Десь на розі вити б і вити.

Так, як виє на місяць голодний вовк,
Дужий прашур собаки!

Не замовк,

Не замовк,

Не замовк

Голос споминів всяких!

Крізь минуле і кожну хвилину нову,
Крізь кохання чую і книгу —
Ау-у!—

вовчий вигук.

Так, як виє дикун чорношкірий десь
У байдужі вуха природі...
Ах, я знаю, дикун той сховався увесь
В моїм серці насподі!

Так, як вили колись і мої діди,
Називаючи вий цей співом,

Коли співів чужих сліди
Заливали червоним пивом!

Гей!

Та тільки ж тихенький я...
І мені потихеньку вити
В мертві вуха нудних киян
Під осінній холодний вітер...

І такий я злиденний увесь,
І убого мені, убого...
І Тичина, і Рильський, й Олесь...
І нікого-нікого...

Ну кому розповім я про ранній біль
І про віру мою у біль цей,
Коли мрія загальна — щоб вісім неділь
Та на одному тижні зряду!

Та й не треба нікому ніяких слів:
Міліард дев'яносто чотири промови!
Головне — заробив і з'їв,
І щоб трошки здоровий!

Ну, на чорта, встромившись в сівке пальто,
Коміркою затуливши шию,
В гущу давніх повій і нових авто
Десь на розі безглуздо вию:

— Нехай буде воля твоя,
Часе мій,
На землі натовленій цій!
Комашинка маленька я
На твоїй байдужій руці...

Ой, упали ж та впали криваві роси
На тихенькі-тихі поля...
Мій народе!

Темний і босий!
Хай святиться твоє ім'я!

Хай розквітнуть нові жита
Пишним цвітом нової слави!
Гей, ти, муко моя свята,
Часе кривавий!

Убієнним синам твоїм
І всім тим,
Що будуть забиті,
Щоб повстати в безсмертнім міті,
Всім
Ім
— Осанна!

Й раптом тиша мені незнана
Кривить сміхом покірний рот,—
Ах, і в серці гаряча рана —
Остогидлий всім анекдот!

Тоді бачу — в проваллях камінних
Чудернацький дикий танець!
І нікому ніхто не винен,
І давно вже з нас кожний — мрець!

Танці... злидні... карати... парфуми...
Гаманці...
Гаманці...
Гаманці...
Як до речі вигукують думи
Десь на розі старці!

Пруть до церкви, на смерть, в ресторани...
Жруть, торгують собою, плюють
В непромиті, неславлені рани,—
Живуть!

Гей, ти, вулице!
Потного м'яса
Безбережна, безкрая ріка!
Й над усім — два словечки з Тараса
І обмитий дощами плакат!

Ну кому це потрібно сьогодні?
Дурень той, хто ще й досі поет!
Вчора — модні частушки народні,
А сьогодні — уривки з старих оперет!

Ет!
Нічні пригоди різні
Напрочуд дивовижні!
О часе!
Часе мій!
Хоч ти почервоній!

Ах!
В яких таких словах,
В рядках, скажіть, яких
На розі днів моїх
Від болю закричу?
Мовчу.

І, як і всі, лечу
З землею в далечінь...
О серце, відпочинь!—
Закон.

Ти не одне — мільйон!
І не мільйон — світи
Палають до мети
Вогнем!

А щоб за сірим днем
Десь обрій не загиб,
Попросимо підём —
Чи не допомогли б...
Ното sapiens я...

Хлип... хлип...
Дайте мені на хліб!
Кормителі!
Хай царствують ваші родителі
Вічно,
А я денно і нічно
За них
хлип... хлип...
Дайте мені на хліб...
Не минайте!

Темний я з болю — не бачу.
Радість останню трачу.
Чуєте: плачу —
Хлип...
Хлип...
Дайте мені на хліб
На шматочок...

Матінки, мене пожалійте,
Батечки, мене научіте,
Як його в світі жити
Мені...

О, ні!
Не копійки брудні!
Дайте шматочок щирості!
О, коли б серцем вирости
До безмежної,
як біль, тишини!

Але мовчки проходять вони,
Кожний кожному завше далекий...
І вже вечір вогкий догнив,
І не сплять лиш аптеки...

Та ще серця самотній стук...
І лягає мокрий туман
На безлюдий майдан,
На брук...

Звук
Кожного
Кроку
Мертвий такий,
Так наче збоку
Минулі віки —
Вулиць провалля чорне...

Знову самотність знайома горне
До себе мою утому...
Що ж, додому —
Забудеться!

Так чого ж тільки кожна вулиця
Серед ночі чужа й нова,
А до серця тихенько туляться
Незнайомі слова:

— Гей, ви, села! Забуті ниви!
Чи на лоні ж ваших годин
Десь розквіт хоч один щасливий,
Вашим болем прекрасний крин?

Що я знаю? Нічого не знаю!
Взагалі я не знаю нічого...
Ах, я тільки конаю
Убого...
Ах, я тільки бажаю
Одного —
Тишини!
Хни...

Інтелігентщина ця вже!
Хоч би форма якась нова!
Просто завше
Нудні слова!

Кооператор один знайомий
(Сірий костюм, рукавички, бріль)
Говорив мені:

— Вам двадцять сьомий,
А ви й досі ще гниль!
Зрозумійте ж, що має рацію
Зараз бути лиш той,
Хто кохає кооперацію
Або має авто!
О!

А над містом пливуть тумани...
Орбітою лине земля...
Як тихо безлисті каштани
Шумлять...

Десь зерно під ораним хутром
Вже, певно, рости почало...
А ніч так спокійно і мудро
До мене схилила чоло...

О ноче!
Ти чуєш, як стогне
Жадана моя тишина?
— Бо істини вічної вогник
Дорівнює жмені пшона!

О ноче!
А хто ж тому винний,
Що ближче, ніж вічність,— куліш,
І мрія буває — двогривений?
Чого ж ти мовчиш?

Чого не ричиш
Над нами
Громами
Так,
Щоб змішались до купи гами,
Щоб догори ногами
Все!

Хай тоді день несе
Зойки! Нехай ридають!
Може ж, хоч так пригадають,
Що серце в людини є!

Бачиш — гниє
І досі
На розі
Каліка безногий?

І це там, де усі дороги
У прекрасну ведуть далечинь?
Так з яких же таких причин
Простягає огризок людини руки,
Тільки що не хапає за брюки –
Кумедний такий!
А навколо плювки...
Бруд з усіх місць...
Певне, що нелегкий
Хліб
Їсть!
О!
То ж бо й воно!

Ах, який це сюжет для кіно!
Які побутові трюки
Може дати, наприклад, безрукий,
Що з очима, повними муки,
Виє в пики фарбованих баб:
— Цигарки гостабфаб!

Ех!

А ще краще сліпець біля тину,
Що, зігнувши дугою спину,
Виє кожну хвилину:
«У каміна».
А хвилина
Годину
Непомітно за руку веде...
І ніде
Не спочину!
Ніде
До загину...
Ніде!

І обличчя моє бліде
Не одягне ніколи усмішки,
Що бувала колись у людей
Над сторінками мудрої книжки...

Ах, ця мудрість!
Десяток слів.
Ну навіщо поеми й промови?
Головне — заробив і з'їв,
І щоб трошки здоровий!

І тоді вже, ноче, дивись —
Не врятують наради й накази,
Коли там, де серце колись,
Буде клаптик такої фрази!

І не вірю, не вірю — ні! —
Що сотворить добро недобрий!
І погасли по вікнах огні...
І туманиться обрій...

Місто спить.
І стоїть
На сторожі
Біля нього
Засмучена мить...
І болить,
І болить,
І болить...

О мій болю!
Ти днів моїх радосте!
В далечінь тебе час несе.
Може, там колись з тебе виросте
Виправдання за все!

О мій болю!
Єдиний!
Прекрасний!
Жертва моя далеким братам!
Там —
Біля ніг нової людини!—
Згасни
Коло радісних брам!

А я тобі дні віддам,—
Славлю тебе, великий!
Вірю — сльоза одинока каліки
Важить більш, ніж промови, баланси
і тисячі віршів і драм!

Там —
Вам,
Нам,
Тобі,
Мені,
Їм —
Гей —

Всім,
Всім,
Всім,—

Так буде:
Прийдуть дужі, щасливі люди;
А земля така й не така:
І машини прекрасні всюди,
Й без мозолів кожна рука.

І ось сядуть вони на квітчастих луках,
І розступиться час.

...І в крові, на Голготі, в муках
узрять нас.

Тоді голос — від моря до моря:
— Що з вас кожний робив тоді,
Як творилося наше вчора
На землі, від крові рудій?

І ось вийдуть похмурі й скажуть:
— Ми
Не хотіли, щоб правду нашу
Витягали з п'їтьми!

Знали смак у коханні й лікері,—
Та чи винні ж у тім, скажіть,
Що не знали зовсім про двері,
Що вели за біжучу мить?

Ну, пороли там часом... Одне
Не звертались ніколи на «ти»!
Й раптом крикне хтось нетерпляче:
— А женіть їх під три чорти!

Тоді вийдуть горді, мов льви!
І не я... і не ви...
Інші.

Скажуть:

— Ми ті,
Хто, вірні меті,
Йшли безупинно до неї!—
З темних проваллів на скелі круті,
Світлом безсмертним укриті,—
Гей, через кров, через трупи братів!—
Кожний хотів
Перший меті
Кинуть під ноги лілеї!

Ми умирали за неї!
Ми убивали для неї!

Ми їй усе, що могли, віддали!
Так, наче кожен малий,
Очі у всіх змолодніють!
Благословенний, коли
Здійснену бачиш надію!

Хором земля й небеса:
— Благословенні довіку,
Хто себе кров'ю вписав
В книгу безсмертя велику!

Далі посунуть без ліку,
Збившись безглуздо до купи,
Трупи,
Яких я щодня зустрічаю
Після вечірнього чаю
На пішоході...
Годі!

Довго тягтиметься мить...
Вітер неначе безкрилий...
Потім до них: ідіть,
Бо не відали ви, що творили!

А після них...
Тоді...
Вийдемо ми, бліді...
Я і ті,

Хто зі мною...
Ті, що в житті
Похилились травою!
І бліденькі-бліденькі ми всі...
І такі якісь... непомітні...
А навколо у всій красі
Часи заповітні!

І, здається, спокійно-спокійно нам...

І сказати нам зовсім нічого...

Ах, що вічно щасливим братам
До нашого болю вічного!

І тоді говоритиму я
(Ой ти доле моя!)—

так приблизно:

— Не дивіться на нас так грізно!

Ми тихенькі, тихенькі...

Як шепіт трави...

Ми той гній, на якому ви

Виросли пізно.

Не герої, не жертви... ми так собі...

Ті сіренькі, маленькі люди,

В кого серця гарячий бій

Болем виснажив груди!

І боліло, боліло нам

Там...

в днях...

Ах!

Не треба!

Під наметом нового неба,

На просторах полів нових —

Нині відпускаєши рабів твоїх,

Часе!

Бо ми бачили муку твою —

І вірили в радість!

Бо ми бачимо радість твою —

Змучені...

І нам скажуть тоді: відпочиньте!

.

Ах ноче!
Вибач, що так охоче
Я розв'язав свого язика!
Це вже звичка в мене така —
Поговорити!

Та й не всім же діло робити:
Безробітний я третій рік —
От і звик.

І признатись — інтелігент...
Ну, і всякі такі слова...
Та й до того ще на момент
Завернулась мені голова.

Це вже наслідок недокрів'я:
Небагато хліба в півфунті!
Пам'ятаєш таке прислів'я:
«Transit gloria mundi...»

А проте це, звичайно, дурниця!
Просто в серці мені убого.
Спіть спокійно, кому ще спиться,—
Тільки й всього!

Бо не стане чекати мить,
А то більше година,
Через те, що когось болить,
Що конає людина!

Та й нічого мені не треба!
Маю примус, ковдру й кімнату...
Навіть латку осіннього неба,
Димарями прип'яту!

І я зовсім, зовсім спокійний!
Ах, яка це безсмертна гармонія —
Революція, голод, і війни,
І маленького людського серця агонія!

Гей, ти, серце! Спокійно виконуй
Певну кількість ударів своїх!
Розподілено всім по закону
Біль і радість, утому і сміх!

І пливу я у безвість з землею
По орбіті, що пише вона!
А над нею,
під нею,
за нею —
тишина,
тишина,
тишина...

А живу я на поверсі шостому,
І живу від доби до доби,
І живу я, звичайно, по-простому,
Так, аби...

Раз на тиждень виходжу з дому,
Одягнувши пальтисько руде,
Повз вітрини тягну утому,
Куди шлунок усіх веде.

Ставлю явку на біржі праці...
Й знов вертаюсь у свій куток,
Де без сну на твердому матраці
Передумано стільки думок,

Що, коли підійду серед ночі
До знайомого добре вікна,

Бачать болем засмучені очі
Тишину до останнього дна!

Місто спить. На покрівлі іржаві
Віє вітер туманом вгорі...
І, як в кожній культурній державі,
Де-не-де миготять ліхтарі...

Позіхаючи, ходять дозорці,
Людський сон стережуть і майно —
По їдальнях недоїдки порцій,
У вітринах калоші й вино!

А за стінами — з храпом і свистом
Сплять натовлені, потні, брудні,
Хто з прокльонами, з радістю, з хистом
Під майбутнє угноював дні!

І пливуть вони разом з землею
По орбіті, що пише вона...

А над нею,
під нею,
за нею —
тишина,
тишина,
тишина...

А там, вище, в безодні туманній,
В тишині, як на лоні мети,
В злotosяйнім блискучім убранні
Плинуть інші далекі світи...

І такий я маленький без краю...
І про біль свій кому розповім,
Що я з нього безглуздо конаю
У кутку на матраці твердім!

О далекі! Майбутнє безкрає!
Це для вас, о, я знаю, для вас
Свій терновий вінок посипає
Конфетті мій скривавлений час!

Й раптом ніч розриває на клоччя —
Сміх не сміх і гроза не гроза —
Дика пісня, голодна і вовча:
Прокидається в місті базар.

І чийсь закривавлені лапи,
Тіні творчої вічно руки,
Сіють рясно на дрантя й єдваби
копійки,
копійки,
копійки...

На посади... В церкві...
В ресторани...
Жруть... Кохають...
Крізь зуби плюють
В непромиті неславлені рани...
Живуть!

Поруч злиднів — карати, парфуми...
Гаманці...
Гаманці...
Гаманці...

Як до речі вигукують думи
Десь на розі старці!

Упаду на холодну підлогу,—
Сіро нидіє ранок в вікні,—
І молюся — не чорту! не богу!—
А очам моїх змучених днів!

О смутні і прекрасні довіку...
Через муку, утому і кров
Хай побачите справді велику,
Невмирущу, як вічність, любов!

А мені вже — нічого й нікого...
Як трава, я тихенький такий...
І до мене довірливо й строго
Посміхнуться далекі віки...

А вгорі, в далині, наді мною —
Неприступний для зору людей,
Оповитий віків тишиною —
Г а л і л е й.

Гей!

Герої!

Каліки!

Службовці!

Торговці!

Поетики!

А живіть собі, як вам бажається!

Через те, що —

ви чуєте? —

все-таки

о б е р т а є т ь с я !

Покірний наймит я, давно прикутий
Бажанням їсти щось до рахівниць;
Давно душа моя схилилась ниць,
Міста, під вашим подихом отрути.
Так через віщо ж досі не забути
Мені світанків в полі й косовиць;
Так через віщо ж солоденький Гриць
І досі ще мені хвилює груди?
Вже цукроварні, фабрики і гути
Встилають димом золото пшениць...
І вже в минулім можна все збагнути,
І вже нема в майбутнім таємниць!

І одягає машинова міць
І дні мої, й таку наївну бранку,
Мою країну, з прадідів селянку,
Співучу землю смутку і криниць...
Вже не впаду на сіно горілиць,
Щоб пити вітер, ніч і степ до ранку,
А потягну в кафе бліду панянку
Або досвідчених в коханні молодиць.
Або ж при світлі тихих блискавиць,
Що людський геній їх замкнув у склянку,

Пірну в думки й серед нудних крамниць
Ходжу-блуджу всю ніч безперестанку.

І в час, мов брук, сіренького світанку,
Коли ще землю повивають сні,
Не вітер з поля — дужий та ясний —
Свій ранній спів складе мені на ганку.
Ні, в передмісті роздере горлянку
Заводів рев — покликач навісний,
Щоб ми, селян онуки і сини,
В ланцюг життя нову вплітали ланку,
Змінивши плуга, свиту і веснянку
І самий пах селянської весни
На рахівниці, теку і вагранку
І в кам'яницях закуток тісний!

І навіть піт гарячий та рясний,
Такий солодкий і разом солоний,
Що у дідів по хуторах відгонив
Чимсь, наче пар піднятий восени,—
В диму заводів — темний та масний —
Не нагадає про широкі гони,
Де на обніжку дикий мак червоний
Посіяв вітер з краю борозни!
Бо голос крові став неголосний
І не подав онукам оборони,
Коли їх час могутній та грізний
Гнав од дідизни у міські полони!

І йшли, і йдуть безмежні мільйони
Селян колишніх, давніх, як і я.
Й рука, скажи, наважиться чия
Твою зламати волю і закони.

О місто-велетню, що виростив бетони
Там, де колись пишалися поля,
І тільки вітер молодий гуляв
І тіні хмар на ярину нагонив.
А ще раніш кочівників загони
В шовковій тирсі ранками спиняв
Дніпро, що тут сріблясті перепони
Для них в степу широкім розілляв!

А нині гордо в небо повстромляв
Ти кам'яниць своїх бетон надійний
На знак того, що припинила війни
З тобою вже приборкана земля!
Нащадку степу, що тебе прокляв
Не раз твій дід — в байраці хутір мрійний,
Немов у казці журавель сумирний,
Що непомітно викохав орля...
І я, пішовши хлопцем відтіля,
Приніс тобі не ладану та смирни —
Все, що батькам моїм дала рілля,—
Терпіти дар великий та безмірний!

І ось тепер, твоїм законам вірний,
Все ж відчуваю, що в мені жива
Сіл незліченних мрія вікова
Про переліг незайманий та вільний!
І часто я втупляю погляд пильний
У далечінь, де смуга лісова
З очей моїх пожадливих хова
Степів колишніх вид багатомильний...
І через те, як прийде день недільний,
Несе мене, гуркочучи, трамвай
Кудись за місто, де пісок суцільний
Бодай ріденька укрива трава...

З дитячих спогадів тяжіє голова,
Коли моріг постелеться під ноги,
Коли вгорі дзвенить сосна й розлогий
Дуб холодком повільним повива...
Вузька стежка... Знову дерева...
І далі берег жовтий та улогий,
І за Дніпром замайорять пологи
І наче привид — села і жнива...
І тихий спів... про те, як удова
Та сподівалася синів з дороги.
...А все ж чомусь не набіжать слова
В рядки наївні тихої еклоги!

Селянський краю мій, навік убогий!
Вже я не той, як за дитячих літ...
Але й в тобі хіба що Заповіт
Час відмінити ще не має змоги!
А вже й Дніпро не той... Вже і пороги
Ось-ось одягнуть в крицю та граніт.
...Навіть недавнє — наче давній міт,
Як і казки про вільні перелоги...
Щодня нові потреби і вимоги
Женуть тебе в новий, незнаний світ,
І дні твої — сіренькі епілоги
Віків, що їх розпочинав був скит...

Усе пливе... мов той незграбний пліт,
Де білорусові під час негоди
Чомусь ввижається, що до господи
Він не поверне, кинувши сиріт...
Пливуть світи, прикуті до орбіт...
Пливуть часи — великий чин природи...
Пливуть у безвість племена й народи,

Держави, війни, боротьба і гніт...
Бо щодоби підноситься в зеніт
Всеволодний диск, що й перед часом сходив,
І щовесни новий буяє цвіт,
І раз у раз хвилює місяць води...

Життя міняє форми — й перешкоди,
Що їх зустрине на шляху своїм,
Змітає геть або ж диктує їм
З новим шукати спільності та згоди!
Я наче бачу височенні сходи,—
Кінчаючи біжучим днем моїм,—
Безкраю смугу весен, літ і зим,
Що ними край мій тихо переходив,
Аж доки виросли міста й заводи
Свій кучерявий розстелили дим
На вас, поля, левади та городи,
І на рядки моїх думок і рим...

Але ще довго-довго за новим,
Що шлях йому послався на висоти,
Тягтиметься без волі і охоти
Все те, що ми його зведемо старим,—
Вони бо скуті коренем одним!
Адже й в новім бринять знайомі ноти
Утоми, болю, темряви й скорботи,
Що вже плвли за вітром степовим,
Коли й діди мої по сіль у Крим
Волами їздили, коли й полоти
Ходили мати і коли самим
Онукам впало стати до роботи!

І досі ще неспокою й турботи
Горить огонь в очах моїх братів,

Бо він недавно ще палахкотів
Десь в глибині самотньої істоти!
Бо ще недавно так, немов із скоти,
Дивився світ на далі золоті,
І тільки де-не-де серед кротів
Довговолосі скніли Дон-Кіхоти...
Але ж не можу серце розколоти!
І ось, чужий тому, чим животів,
Не відпочину й за міської сльоти,
В полоні цегли, диму і дротів!

Бо виріс я на межах двох світів —
Півмерлих сіл і міста молодого,
І не зречусь ні там, ні тут нічого,
Хоч як би часом з болю захотів!
Бо роки ранні, мов коріння ті,
Зростивши там, де тихо і убого
Конаєш ти, минувшино-небого,
У чаді в лій намочених гнотів.
Я сам, покірний часові й меті
Життя, що завжди плине до нового,
Немов у сні туди перелетів,
Де тяжить брук над мертвим перелогом!

О коротенька, наче смерть, дорого,
Що розірвала світ на «тут» і «там»!
Вже я тепер нікому не віддам
Так, як раніше міг, себе усього!
Нехай гудки упевнено і строго
Щоранку крають вічність пополам —
Чужий, чужий я цим новим богам,
З своїм селянським розминувшись богом!
Але ж і там, де за останнім рогом

Ще і тепер дозволено полям
Нудити світом, не знайду нічого,
Чому б курити пісні фіміам!

Поля, поля! Тепер несила вам
Зростити спів в колишнім вашім сині,
Що відчинив спокійне серце нині
Для вас чужим і мертвим голосам!
Бо ось виразно відчуваю сам —
В полоні цегли і трамвайних ліній,—
Що я чужий вашим волошкам синім,
Вашим світанкам, вітрові й вівсам,
В ту саму міру, як і тим часам,
Що, мов раби, лягли до ніг машині,
Що їм відкрився крамарський Сезам
Під брязкіт куль, карбованців й аршинів.

І через те, мабуть, моїй хвилині
Вже не піднести гордо голови,
Аж доки час воістину новий,
Мов пишний крин, зросте на Україні,
І днів роздерті мертві половини —
Ширококрилий вітер степовий
І бруку темний та голодний вий —
Розквітнуть десь в гармонії єдиній!
Але ж зате, коли вечірні тіні
Пролле на землю безмір світовий,
Буває часом — в тихій самотині
Я відчуваю часу літ живий!

Тоді і шепіт жовклої трави,
І кожний голос, що бринить в природі,
І вулиць гам, і мудрий спів заводів,

І ви, думки умріяні, і ви —
Усе мені співає: уяви,
Що вже ніщо стоїть на перешкоді,
Щоб давній світ у небувалій згоді
Свою прадавнію єдність відновив!
Для того ж в кожному стогоні лови
Початок ще нечуваних мелодій,
Натяк на світ воістину новий,
Прекрасний так, що й уявити годі!

Коли пустелі мертві і безводі
В садок обернуть дужі орачі,
Що кожен з них ще за дитинства вчив,
Що на землі він у своїй господі!
І зникнуть десь в минулому насподі
Від людських серць завжди нові ключі
Лиш через те, що той, хто волочив,—
Вже не чужий для бруку й пішоходів!
Яка нова розгорнеться відтоді,
У далечінь безмежну пливучи,
Історія культури і народів,
Що час її їм справді доручив!

І так замріюсь часом уночі,
На самоті в своїй кімнаті білій,
А то і вдень, безжурної неділі
Давно знайомим містом ідучи,
Що ось пливу що далі, то хутчій,
Віддавшись весь уяві легкокрилій.
Шумлять мені якісь рожеві хвилі,
Бринять вітрила з синьої парчі.
А там, за мною, — очі глядачів
І береги, ще за дитинства милі,

Де назавжди народний дух спочив,
Пісні створивши красні та безсилі.

І бачу я на давнім небосхилі
Байдужі зорі... Стомлені лани...
Навіть здається — сиві чабани
Гарячим днем маячать на могилі...
Знайоме тло нерадісних ідилій!
Тут наче людям хтось заборонив
Немлявий рух, щоб втратили вони
В очах відвагу і бадьорість в тілі!
Але лягають поміж нами милі,
В тумані тоне відблиск давнини,—
І світ новий душі моїй змарнілій
Золотосяйний обрій відслонив!

І бачу я все те, про віщо снів,
Про що земля завжди в мені тужила,
Коли дзвенить на селах кожна жила
За говірок, налитих сонцем жнив!
...Виходять люди на квадрати нив,—
А людям тим так наче дано крила,
Немов земля ніколи не родила
Смутних людців моєї сторони!
І кожен з них машину полонив,—
А та ж машина лагідна та вміла!
І, мов гуляти діти-пустуни,
Стають вони до нелегкого діла!

В очах знання, упевненість і сила,—
Душа бо в них палає молода, —
Ритмічний рух, розміряна хода,
Немов різьбар доклав руки до тіла!
Не гнуть їм стан важкі з снопами вила,

Не лє з них піт, неначе та вода,
Бо розум тут усе потрібне дав,
Щоб праця їм була легка та мила,
Щоб їм земля, як щирий друг, годила.
Земля, що нині, з виснаги руда,
Замість пшениць густих себе укрила
Таким сміттям, що й мовити шкода!

І бачу далі я, чого жадав,—
По вільній праці стомлену громаду,
Коли надійде прохолода з саду,
Коли остання пройде череда.
Доки зірниця тиха і бліда
Вгорі погасить ранішню лампаду,
До мудрих книг схиляються на раду
Юнацький вус і сива борода...
Що їм утома, розпач, і нуда,
І боротьба, і біль, і смерть позаду,
І мій Кобзар, і мій Сковорода,
І мільйон імен і фактів зряду!

Не тим відчути спогадів відрату,
Що їм широкий розгорнувся шлях,
Що їм закон тільки єдиний в днях —
Передчувай, твори, але не згадуй!
Лиши глухим сонети про Елладу,
Лиши сліпцям увесь музейний прах —
Видобувай заховане в віках,
Науку клич до себе на пораду;
Зумій дійти доцільності і ладу
В житті таких, як давні у рядках.
Замість творить поему чи баладу,
Її красу відчуй в своїх ділах!

І бачу далі я — по всіх краях
Земля в новому світлому убранні,
Бо руки мудрих, лагідні й старанні,
Доклали праці на її полях!
Земля ця — дім; йому ж високий дах —
Уся блакить, що в гордому змаганні
Накарбувати в ній шляхи безгранні
Перемогла її людина-птах!
Земля ця — сад у квітах і плодах,
Де все злилося в радісній осанні
Змаганням творчим, вічним у світах, —
Єдиній силі, першій і останній

Рівняють все закони неблаганні, —
Хто скаже «стій!» хвилині чи зорі?
Надходить ніч, як захід догорів,
Початок дня ховається в світанні...
Так рік повз рік у зміні безнастанній
Час надійшов, що тільки майорів
Смутним очам моїх плугатарів,
Коли конали в темряві й стражданні.
І відступились обрії туманні
Від міст, і сіл, і темних хуторів,
Бо давній світ в незнаному єднанні
Свою прадавню єдність відтворив!

Цвіте земля, і простори морів
Її голублять синіми вітрами,
І все спішить з розкішними дарами
До ніг нових людей-багатирів!
Не до міських блідих пролетарів,
Не до селян, що в'януть над плугами, —
Ні, до людей, що змили темні плями

Від соціальних класів і шарів!
Нема селян, немає крамарів,
Нікого вже не звуть робітниками!
...І давнє сонце тішиться вгорі
Новими справді, щасними віками!

А на землі, затопленій садами,
По берегах її блакитних рік —
Ні сіл, ні міст, а те, що я не звик
Ще називати простими словами!
— Щасливий світе! — вигукну з нестями.
Та перше ніж відчую власний крик,
Мені з очей далекий обрій зник,
А обрій близький замикає брами...
І, обхопивши голову руками,
Гублю хвилинам божевільний лік
І тільки чую — десь понад світами
Пливе назад мені за роком рік.

І знову я сіренький рахівник,
Що зазирнув за межі всіх історій,
Дивлюсь на села журні та суворі,
Що мов конують тихо віддалік...
І знову я в кутку своїм приник:
Такі ті села для журби просторі,
Голодні, темні, стомлені і хворі,
Як десять років тому, як торік!
І мов ті велетні серед калік,
Мов острови не безбережнім морі,
Стоять міста... І рвуться на язик
Слова журби, а не гірких докорів!

Міста, міста! Жорстокістю бадьорі!
Мільйонносілі людські двигуни!

Це ваш тягар приплескав бігуни,
Це вам на паливо часи і зорі!
Камінносерді! Тисячами творів
Уславлені культурні дикуни!
Закуті в мідь, бетони й чавуни
Вселюдські мрії, ніжні і прозорі!
Коли ж огнем своїх лабораторій
Розженете довічні тумани,
Що криють, наче хвилі неозорі,
І цемент ваш і проріст ярини?

Коли ж страхіття визиску й війни,
Що, вас створивши, володіють нами,
Десь накладуть своїми головами
За всі гріхи німої давнини?
І ви, знанням озброєні сини
Наївних сіл, що никнуть над степами,
Приведете їх за яснії брами,
Де рани давні вигоять вони!
Живі уламки днів старовини!
Убогі стріхи, вквітчані вишнями,
Хто сліз гірких над вами не ронив,
Хто не болів і не болять за вами!

Мільйони сіл, де поруч комнезами
Й вечірній дзвін до церкви,— знаю вас!
Не швидко ви у той щасливий час
Доженете скрипучими возами!
Ще вам не раз звертати на той самий
Знайомий шлях — проклятий вже не раз —
Знесилля, муки, темряви й образ,
Политий потом, кров'ю і сльозами!
Аж доки там, за дальніми часами,

Не раз змінившись в профіль і en face,
Давно розставшись з степом і лісами,
Почуєте доби нової глас...

І по хатах заступить лій і гас
Електрика; й зашарудить газета
Там, де колись пророка і поета
Великий дух за темряви погас;
І відродиться в мільйонах мас,
А не лише зорітиме з портрета,
Змагань безсмертних символ і прикмета,
Апостол правди, селянин Тарас!
А від часів моїх десятків фраз
В нудній колекції анахорета,
Немов часам прийдешнім напоказ,
На берегах лишить байдужа Лета...

І стануть дні, немов рядки сонета
Довершені! Й в розлогах пишних днів
Зростуть нащадки давніх хуторів,
Не знавши болю, примусу й багнета!
Гарбу замінить вигідна карета...
І ремигання стомлених волів
Вже не почують простори полів
І неба сонцем заткана сайєта...
О давня земле, над усі планета!
Коли ж з безодень світових огнів
Спливе над обрій золотий комета —
Знамено розквіту для сіл і нив?

Чи ще не раз перегорить їх гнів
На сірий попіл, і криваві чвари,
Може, не раз побачать сиві хмари
На біднім лоні стомлених ланів?

І не один ще мовить — ось змарнів,
А де ж юнацтва мрії і примари?
А хліб селянський і міські товари —
Замість села і міста — у борні...
І ще не раз по золотій стерні
Народних спогадів — прихильні Лари,—
Перейдуть предки дужі і смутні:
Варяги, скити, половці й татари...

Але міцні розміряні удари
У серця вічності, і йдуть віки,
І не затримають тобі руки,
Історіє, ні молитви, ні кари!
І зійде час електрики і пари
На мертвий степ, занедбаний такий,
Де ще недавно кидали круки
Тінь від крила на кочові отари!
І там, де вчора ще над плугом марив
Ратай про хліб, від кукіля гіркий,
Знання і досвіду могутні чари
До лемеша додасть юнак стрункий!

І поту давнього гіркі струмки
З засмаглих чол Семенів та Іванів
Вже не роситимуть пісок і камінь,
Що хліборобові дались взнаки...
Бо ось складуть нові робітники
Машини мудрі, мов дитя, слухняні,—
І в вечори задумливі і тьмяні
На степовому березі ріки
Рибалка-дід забуде про вудки,
Почувши звуки, ще йому незнані,—
Не дзвін коси, а впевнені гудки
Залізних коней з м'язами титанів!

В яких рядках поезій чи романі
Я оспіваю час, що десь гряде?
Я, що схилив покірне і бліде
Своє лице у двох віків на грані!
Ось тільки бачу, так немов в тумані,
Прекрасних, дужих, радісних людей —
І вся земля співає, і гуде
Широкий простір буйних океанів...
І пишні села, радістю убрані,
За руку місто впевнено веде...
І на горі всіма забутий Канів
Благословляє в далечінь дітей!

Мільйони книг, теорій і ідей,
Вся точність формул, вишуканість рими,
Все, що часами давніми й новими
Дало землі натхнення молоде, —
Знання і досвід, що для них ніде
Не ставить світ духовий та видимий
Якихось меж, і триєдине з ними
Мистецтво вічне, що було й буде, —
Усе для часу, що до нього йде
Життя помалу кроками важкими,
На цім шляху лишивши де-не-де
Руїни, біль і розпач нестерпимий!

О краю рідний, степе несходимий!
Надійде час — і темрява густа,
Що ти її у спадщину дістав
Укупі з мріями найкращими своїми,
Розійдеться — і прийдемо туди ми,
Де вільна єдність вільно вироста,
Де важать рівно поле і верстат

Для тих, що разом спини гнуть над ними!
Далекий часе! Тернами густими
Нехай до тебе шлях позаростав,—
Дар поступати, людності питимий,
Йї вести вперед не перестав!

Туди, де світ, що з хаосу повстав,
Що всі стихії невгавущі збунив,
До ніг людини ляже, наче мурий
По шкоді пес, ховаючи хвоста!
Де поєднає села і міста
Велика єдність праці і культури,
Аби нащадок велетнів похмурий
Засмаглу спину гнути перестав;
Щоб посміхнулись радісно вуста
Тих, що під плач то ліри, то бандури
Молили всеє мертвого Христа,
Його творцями взяті на тортури!

І не посміють істину авгури
Вдягати в мотлох кривди і химер;
І дух знання — великий піонер —
Не буде битись крилами об мури,
А поведе у далечінь — не хури,
А повітряних тисячі галер
За межі часу, вимірів і сфер —
Такий могутній, вільний та безжурий!
Йї митець, від браку живлення понурий,
Не оберне натхнення в адюльтер;
І зникнуть з творів славлені Лаури,
Пташки, зітхання, зорі і етер...

Новий герой — пілот і інженер —
Зламає звички, примуси і грати,

І буде мудрий дужого вітати —
Його новий всевидящий Гомер!
Але не нам, я знаю, й не тепер
Світів нових встановлювати дати,—
Нам хоч би степ дідизний доорати,
Бо й досі голос степу не завмер!
І не беруся я *à livre ouvert*
Метаморфоз прийдешнього читати,
Бо ще і досі серця не віддер
Я від порога батьківської хати!

Та й як живому серце відірвати
Від берегів біжучої доби,—
Хіба не всі для неї ми раби,
Чи не для всіх вона єдина мати?
Та навіть пес десь на селі кудлатий,
Найближчий друг дитячої юрби,
На греблі тінь похилої верби,
Парфуми гною, конопель і м'яти
Мені рідніші, ніж майбутні шати,
Що ці ж долини тихі і горби
Десь приберуть, коли мені лежати
У тій землі, що я її робив!

А в серці біль самотній — о, якби
Бодай на мить узріти шлях широкий,
В далечині такі прекрасні роки,
Віків прийдешніх відблиск голубий!
Де на сторожі правди — «не убій!»
Поставлять люди — примус одинокий,
Й лише в казках залишаться морлоки —
За хліб черствий ошукані раби;
І не до церкви з хутора баби,

А в храм науки світлий і високий
Внесуть в очах васильків дух слабий —
Землі моєї виснажені соки!

О днів майбутніх спокою глибокий,
На землю цю знесилену прийди!
А я вітати в днях моїх радий
Бодай здаля твої повільні кроки!
Нехай мій час — кривавий і жорстокий,
Аби тебе він болем породив,
Аби злилися села й городи —
Життя нового слуги і пророки!
І хай не прийде радість ця, аж доки
На кладовищі кущик лободи
Розквітне з мене. Мрійник смутноокий,
Я дослухаюсь до її ходи!

І так молюся інколи — гряди,
Доба, від продажу й купівлі чиста,
Коли не буде ні села, ні міста,
А будуть тільки люди і сади!
І днів моїх скривавлені сліди
Омиє радість тиха і огниста,
І в кожних грудях мука особиста
Зростить закон — у далечінь іди!
За дати всіх календарів туди,
Де не загасне правда промениста,
Що дух її й за давнини родив
Сум мудреців і пориви артиста...

Та, певне, маю щось від реаліста,
Бо не назву своїм біжучим днем
Сторінки вічні прози і поем

Про те, що буде років через двіста,
Як не введу до Скрябіна, чи Ліста,
Або Бетховена безсмертних тем
Пісень народних з їх блідим вогнем
Або частівок битого намиста!..
Ні, не скидаюсь я на гімназиста,
Що, не збагнувши перших теорем,
Вважав, що досить бомби анархіста,
Щоб повернути світові едем!

(Хіба що діти будши, ми живем
В країні добрих фей і мудрих гномів,
А літ дійшовши, знавши смак у бромі,
Йдемо за фактами й календарем).
Не рік, не десять — доки доберем,
А не в якомусь вичитаєм томі
Найкращих способів у кожному домі
Зростити те, що правдою ми звем!
Ще не один ми вир перепливе
І, береги залишивши знайомі,
Ще не один ми зрадимо тотем,
Його ваги і марності свідомі!

Бо на Вкраїні, де не всім відомі
Абетка, потяг, мило й олівець,
Ще не сьогодні скажемо кінець
Старим звичаям, злидням і соломі!
Тут ще не рік, збиваючись на комі,
За псалтирем сивенький панотець
За крашанки навчатиме овець
Терпіти все в покорі і утомі!
І ще не рік сидітиме у громі
Дідок патлатий — всесвіту творець;

І днів нових такий бадьорий гомін
Не раз поверне десь на манівець...

І буде так, що ось навчиться жнець
Вже не лише косою володіти,
А крові темні та могутні міти
Переведуть уміння нанівець!
І знов кукіль укриє та чебрець
Лани, що звикли людям хліб родити.
І підростатимуть маленькі діти,
Щоб одягти старих зусиль вінець!
І будуть довго міліони серць
На роздоріжжі двох світів горіти,
Де вже й тепер майбутнього вітрець
Дерев старезних колисає віти.

Бо не дозволять мрійникам робити
Якихсь купюр історія і дні,—
Випереджає ранкові огні
Світанок тихий, тінями повитий.
Але закон — це не причина скніти
І не джерело розпачу, о ні!
Спокійно мудрий стане у багні,
Бо прийде час, коли себе омити.
Це тільки учні, хворі та піїти
Завжди в сучасному такі смутні,
Бо треба нервів дужих, щоб зуміти
Відчути шовк в цупкому полотні;

Щоб в смузі днів сіренькій і нудній
Часів нових початок розпізнати,
Коли в розлогах світових ланів
Почне життя своє минуле жати!

І, над колискою схилившись, мати
Про час минулий творчості й руїн
Візьме не раз таких пісень співати,
Що, літ дійшовши, зрозуміє син
І дні мої, і біль моїх хвилин —
Усе, що ним колись земля боліла,
І всю тебе, моя Вкраїно мила.
Найнепомітніша з усіх країн —
Мільйони сіл серед німих долин...
Десяток міст... Земля на хліб збідніла...
Десь на горбку позаколишній млин...
І над Дніпром занедбана могила!

З книг

1927

„РАННЯ ОСІНЬ”

?

ередчуттям спокою і нудьги
Мене хвилює мертве листя долі...
Час увійти в надійні береги
Думкам і мріям...

Як діброви голі

Очам відслонять далечінь німу,
І сонце ллється скупко і нечасто,
Надходить спокій, дано-бо йому
У володіння неподільне час той,
Що зветься осінь...

Сни і споживай

Те, що придбало літо. Сни і згадуй...
Та, як уява в тебе ще жива,
Умій в нудзі знаходити розраду.

Що день все глибшає свідомість,
Все ширший розмах у думок,
Та пристрасть тихшає... Натомість
Передосінній холодок
Чуття голубить...

Дивно чути,
Як відміняєшся ти сам,
Вотще силкуючись збагнути,
Де грань тим змінам і часам,
Що в них ті зміни!

Дико знати,
Що, й прохолонувши, чуття
В тобі залишать біль утрати —
Потребу прагнути життя!

Дивлюсь на все спокійними очима
(Давно спокійний бути я хотів),
І вже не тішить вишукана рима,
А біль її шукати — й поготів!

Коли дійшов за ранній біль розплати —
Збагнув усю непереможність днів —
Чи потребуєш час твій марнувати
На лад закінчень, суфіксів і пнів?

Ні, на уста усмішкою гіркою
Ляга мовчання мудрого печать...
Дар нелегкий ваш, досвіде й спокою,
Дар розуміти, знати і мовчать!

Все більше спогадів і менше сподівань...
І на чолі утрат сліди глибокі...
Як непомітно ближчає та грань,
Що жде за нею прикінцевий спокій!

Так гірко відати, що юність відцвіла!
Та нарікань і розпачу немає,—
Така відміна зрештою мала:
Колишні мрії досвід заступає.

Так дерева, відцвівши навесні,
Тільки на те годують соком віти,
Щоб в дні серпневі, теплі та ясні,
Упав на землю овоч соковитий.

Коли надходить вересень злотавий
Повільною ходою і, йдучи,
Шовкові пестить вруна і отави,
І журавлі гуртуються в ключі,

Вночі люблю дивитися, як креслять
Засинений осінній небосхил
Падучі зорі, наче сіє тесля
Сріблясту тирсу з-під огнистих пил...

Огню такого! Стомлена природа
Опочиває у красі такій,
Що, мабуть, справді вища нагорода
За пристрасть літа — тихий супокій!

Уже вечірні довшають розмови,
Чутніше хід повільних дзигарів...
Віщують тихий затишок зимовий
Сльота і сум осінніх вечорів.

І так приємно знову розгорнути,
Пурнувши весь у цигарковий дим,
Якийсь роман, давно напівзабутий,
І не читати — мріяти над ним!

І довго-довго в ліжку не лягати...
А над столом Некрасов і Барб'є.
...А дощ шумить, і вітер волохатий
У шиби б'є...

На хуторі, як у в'язниці, тихо:
Навколо ліс — береза та сосна...
Книжок немає зовсім — це вже лихо;
А друге й більше — дощова весна.

Проте дивлюсь спокійно, як надворі
І землю й небо поняла вода,
І журавель похнюпий на коморі
Зажурено на південь погляда...

Коли ж з лісів дух вогкості і гнилі
Обвіє хутір, зачарує сад,
Я мов радий крізь квітень запізнілий
Побачити дочасний листопад.

Вчись у природи творчого спокою
В дні вересневі. Мудро на землі,
Як від озер, порослих осокою,
Кудись на південь линуть журавлі.

Вір і наслідуй. Учневі негоже
Не шанувати визнаних взірців,
Бо хто ж твоїй науці допоможе
На певний шлях ступити з манівців?

Падає з дерев пожовкле листя,
День уже в обіди догорів.
Кажуть, що вночі на передмістя
Осінь приблукала з хуторів.

В центрі вона буде завтра ранком,
Повагом вступаючи туди...
Що ж! Приходь, задумлива селянко,
Я тебе побачити радий.

* —————

Четвертий день гарячий суховій
Дзвенить піском у помутнілі шиби.
Нудьгуй! Нудьгуй... І вже руці моїй
Перегорнуть сторінку праця ніби...

З кутка в куток тиняюся всі дні
І весь розгублений такий і чулий...
Тільки тобі скажу, тобі одній,—
Болить мені, коли жнива минули!

* —————

Чіткіші лінії, і фарби спокійніші,—
Благословляється на осінь, на дощі...
Десь журавлі в похолоділій тиші:
— Мерщій! Мерщій!

Спішать до Індії, озер північних діти,
До кинутих на чужині осад...
Але ж нудьга яка — вперед летіти,
Щоб повернутися назад!

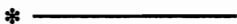

По-осінньому хмари пливуть,
По-осінньому вітер кигиче...
У далеку лаштуючись путь,
Чорна галич злетілась на віче.

І весь день в берестках стрекотня
Все полохає хмари високі,
Безгоміння осіннього дня
І мій спокій...

Сіра мжичка за вікнами. Ніч... Кімната.
І сьогодні таке, як вчора...
Перегортаю Рабіндраната
Тагора.

Крізь щілини віконниці ніч знадвору:
Доле людська, чудна яка ти,—
На сторінках чужого твору
Правду свою шукати!

Мудрість мудрих... За гріх який
Марність всю її мушу знати?
О проклята звичка руки
Сторінку перегортати!

Може, й справді вся правда мить,
Мертві факти й безсмертні міти...
О, коли б себе пережить,
Щоб все зрозуміти!

Минувшину вивчавши, зрозумів
Красу подій, що сталися допіру.
Історіє! з твоїх важких томів
Крізь давнини завісу димно-сіру
Майбутнє дивиться.

Поете, припади
До джерела пророцтв, сухих анналів:
Чимало слів покладено туди,
Що процвітуть надалі!

* —————

Критики, навчаючи поета,
Залюбки розводяться про те,
Як писати мусить він, щоб Лета
Років з п'ять проміння золоте
На труні у нього не змивала;

Та чомусь історія не знала
Прикладу, щоб критики колись
На собі доводити взялись
Силу ту, що їх наука мала.

* —————

Де забарився ти, вечоре милий?
Очі в журі за тобою,
Груди без тебе спочити не вміли,
Думи юрбою...

Кожна з них ятрить негоїсті рани,—
Тільки в мені себе вийй!
...Де забаривсь ти, спочинку жаданий,
Вечоре милий?

* —————

Ах, яка це невгамовна пташка —
В грудях серце! Все співати б їй!
То пусте, що грудям часом важко,
Не до співів голові твоїй...

Бо стають такі порожні груди,
Так бездумно никне голова,
Як майне, що вже тебе не буде,
Коли пташка та не заспіва!

Мудрості не вивчитись чужої,
Треба помилятися самим.
...Скільки слів лишилося від Трої,
Що забрав собі на оди Рим?

А проте вчитайся в кожному кому,
Всякий промовлятиме рядок:
Краще помилятися самому,
Ніж чужих навчившись помилок!

Яка нудьга мережити рядки...
Дарма, що жар думок у них розлитий!..
Поетів дар (як всі дари, гіркий) —
Всю недоцільність віршів розуміти.

Візьмись вогнем — і раптом прохолонь,
Засхни чорнилом на якомусь вірші...
Чудний вогонь! —
Щоб не сказати гірше...

Напишеш, рвеш... і пишеш знову!
І знов не так... І знов не те...
Аж доки слів цвілу полову
Утома з пам'яті змете!

І затремтять в куточках губи...
А істина ж така нудна:
Усі слова збери, мій любий,—
Душі не вичерпять до дна!

Хай нерви збуджено, хай скутий
Ти весь натхнення холодком,
Умій спокійно позіхнути
Над недокінченим рядком.

Їх меншає, — я знаю тільки двох
Аматорів, кому цікаво й досі,
Чим і коли уславивсь Архилох,
Кого Алкей уславив на Лесбосі...

Такі наївні, втішні диваки,
Арбітри метру й еллінського хисту,—
Для них поезія лиш там, де вже віки
В класичній формі не лишили змісту!

Та сам поет — дарма, що молодий —
Докором злим не зачеплю нікого:
В поезії хіба вряди-годи
Якогось змісту набіжиш малого.

Немає сумніву: мені щораз нудніше
У товаристві друзів-юнаків;
Їх дотепи могли б звучати тихше
І навіть теми бути не такі...

Та в той же час кортить мене додому
З поважних бесід про минулі дні...
...Бути самому
Хочеться мені.

Розгорну ввечері атлас Петрі,
Четверту, здається, мапу...
Доле! З буденних нетрів
Не поїдеш нікуди, мабуть...

Подивлюсь стомлено правді в вічі:
Ліжко знайоме, книжки у шафі...
Годі! Не всім же личить
Підручник з географії.

Мрії від серця відтяв,—
Корінь виснажують віти.
...Мало прожити життя,—
Треба життя зрозуміти.

Може, й поети лиш ті,
Що за юнацтва вже сиві...
...Мрії ж мої золоті,
Мрії ж мої нещасливі!

Місто мале. На дзвіницю злізти,—
Видко жита й хутори сусідні.
Виконком, аптека й канцеляристи...
Всі знайомі, всі рідні.

Житиму тихо. Як осінь гарна,—
Біля воріт надвечір сидіти...
Просто — площа базарна,
А на ній — собаки та діти...

Знаю, як мало людині треба.
Спогадів трохи, тютюн, кімната...
Інколи краєчок неба.
...Симфонія дев'ята...

Мале хлоп'я, доки старенькій няні
У холодку дрімалось над шитвом,
Жило в лісах, було на океані
І вже землі нові значило грані
На стежці, де... не розминутись двом.

Стара ж, на час забувши про дитину,
Що серед скверу снила наяву,
Теж мандрувала в чарівну країну
І бачила ві сні м'яку перину,
Тепленький чай, цитринку і халву.

Воістину життя не знає спину!

Вчора над містом летіли гуси,
Над камінним містом, вночі...
Стиснути серце мусив,
Мовчи, безглузде, мовчи!

Досить усяких і мрій, і болів...
Адже знають про все книжки.
Чуєш,— тополі голі:
— Нишкни...

Дівчинко тиха, на мрії хвора!
Надвечірня мріє моя!
Гуси над містом летіли вчора...
А я?

Дівчинку здибав колись маленький
Там, де землю Дніпром розколото:
Вибирала з води у жменьку
Синє золото...

І таке тоді небо було безкрає.
Поможи мені, дядю, трошки!..
...А в самої очей немає —
Волошки.

Гей, дівчатко! Найкраща з моїх химер!
Чи далось ж тобі те золото?
...Вже мені не сміятись тепер
По-старому, безглуздо-молодо...

*—————

Річний пісок слідок ноги твоєї
І досі ще — для мене! — не заніс...
Тремтить ріка, і хилиться до неї
На тому березі ріденький ліс...

Не заблукають з хуторів лелеки,—
Хіба що вітер хмари нажене...
О друже мій єдиний, а далекий,
Який тут спокій стереже мене!

Немов поклала ти мені на груди
Долоні теплі, і спинилось все:
І почуття, і спогади, і люди,
І мертвий лист, що хвилями несе...

Немов ласкаві вересневі феї
Спинили час — і всесвіт не тече...
І навіть цей слідок ноги твоєї
Вже не хвилює серця і очей...

Бо я дивлюсь і бачу: все навіки
На цій осінній лагідній землі,
І твій слідок малий — такий великий,
Що я тобі й сказати б не зумів!

Цілий день якийсь непевний настрій,—
Почуття великої втрати,—
Дві морозом знівечені айстри
Ти з садка принесла до кімнати...

І, коли ці напівмерлі квіти
Ти мені на книжку положила,
Я відчув, як, протікавши звідти,
Смертний холод перебіг по жилах!

І весь день гнітить мене сьогодні
Почуття втрати чи розлуки...
І чогось думки такі холодні...
І чогось такі холодні руки...

Ракетою піднісся і упав,
Широким ревом прокотивсь додолу
Гудок останній. Рушив пароплав,
Кормою повертаючись до молу.

П'ять-шість хвилин шамкої метушні,
Гарячий вибух рухів, слів і ліній —
І знову сонце в синій вишині,
І друге сонце у безодні синій...

Юрба на молі рідшає, і ті,
Що залишились, встигли вже забути,
Що в безбережній світлій самоті
Йде корабель, щоб, може, не вернути.

Над морем високо, на непорушній скелі,
Квіт чарівкий на мертвому стеблі,
Горить вогонь, щоб у морській пустелі
Знаходили дорогу кораблі.

Буває інколи: уже надія зблідла —
Не відшукати напрямку ніяк!
І враз кладе на хвилі смугу світла
Ще неприступний для очей маяк.

І скоро промінь той туман розоре
(Не відірвати погляд від землі!),
І кораблі ідуть в широке море,
Зникаючи в зловісній млі.

Синє море обгорнули тумани,
В синім морі ані хвилі, ні луни...
Тільки тиша... Мертва тиша і туман,
Повні тіней, небезпеки і оман...

Хто запевнить, що проясниться блакить,
Що Голландець у тумані не летить,—
Невидимий, невпійманий корабель,
Чорний вісник з невідшуканих пустель,

Де все тиша... Мертва тиша й тумани,
Ані вітру, ані хвилі, ні луни...

Ой гудуть, дзвенять міцні вітрила,
Все буйніший вітер верховий.
...Не одна, мабуть, сьогодні мила
Цілу ніч не склонить голови...

Не одна над море вийде мати,
Материнську долю клянучи,
Молодого сина виглядати
З темної безодні уночі!

А в безодні — тільки піна біла,
Вище й вище кожен вал новий.
...Ой гудуть, дзвенять старі вітрила,
Не вщухає вітер верховий!

За давнини якийсь дикун незнаний,
Жрець і мисливець, воїн і поет,
Колись зробив собі з копитця лані
Від мар нічних надійний амулет.

Коли різьбив неправою рукою
Уламок рогу, чи гадав про те,
Що на дозвіллі працею такою
Свої часи з прийдешніми сплете?

Що десь, в якимсь нечуванім столітті
Властитель моря і земель шукач,
Конкістадор блукатиме по світі
Під регіт бур і щогли тихий плач

І приведе уламки бригантини
До островів — могили дикунів,
Де змив нордост з берегової ріні
Навіть сліди давно минулих днів!

І вірний звичці золота шукати,
З землі підніме кілька камінців,
І заблищить той амулет строкатий
В його вітрами пещеній руці!

А цей іспанець, взявши до кишені
Нужденний спадок віри дикуна,
Чи покладав, що в нім первісний геній
На всі віки прийдешні залуна?

Що вже онук його в Кастілії рідній,
Забувши славу славлених подій,
Не раз забуде і державні злидні,
В той амулет втопивши погляд свій...

А далі пройде той дикунський витвір
Десятки рук, кілька країн і міст,—
Такий змістовний у різьбі нехитрій,
Такий безсмертний, як і творчий хист!

Алхімік темний, бакалавр учений,
Пустун маркіз і мудрий антиквар,
Столиця світу, Темзи, Шпре і Сени —
Всім амулет натхне глибоких чар!

А потім десь засне на оксамиті
В музеї тихім, затхлім і нуднім,
Аж доки час докотиться до миті,
Коли поет нахилиться над ним.

І весь в думках, коли вже й слів немає,
Мов попливе якимсь блакитним сном
Кудись туди, де щось його єднає
З тим невідомим темним дикуном!

Хай чужина комусь вбирає очі,
Нехай про неї навіть мріє хтось
(До переміни місць такі охочі
Всі ті, кому в житті не повелось).

Для мене ж досить — певне, до загину —
Кількох губернь чи округ тепер,
Що на землі становлять Україну —
УСРР.

Бо що мені та слава галаслива
Про всі дива за тридев'ять морів,
Коли я досі і малого дива —
Землі своєї ще не зрозумів.

* —————

Де ви тепер давно змужнілі,
Товариші юнацьких літ?
Хто з вас почує цей привіт,
Хто спить, забутий, у могилі?

Як перші павутинки білі
У чуб почне вплітати час,
Так хочеться зібрати вас
До серця ближче...

Друзі милі!

Так хочеться почути знов,
Коли зневіра серце ранить,
Юнацьких запальних розмов
Про те, що мужність не обманить...

Тепер мене хвилює мало
Все те, що замкнено в слова;
Не зап'яніє, як бувало,
З дзвінкої фрази голова.

Ні, все частіш кортить мовчати
Під шелест чуваних розмов,
І вірш, нудьгуючи, початий
Забути й не кінчати знов...

Бо що тоді слова готові,
Коли сприймаєш без кінця
Все те, що не дається мові
Й не потребує олівця?

Нехай комусь судився довший
Шлях до останньої межі,
Свій коротенький перейшовши,
Не нарікатиму — я жив!

Я стільки бачив! Стільки й нині
Думок в собі не погасив!
Жив інший хто в такій країні,
Такі переживав часи?

Щоб міг сказати так свідомо,
З таким спокоєм на виду,—
Гряди, сподівана утомо,
Вгамовуй пристрасть молоду!

* —————

Цвінуть думки, а на слова скупіше...
Я знаю сам — расту. Міняю лист.
...Нехай, кому не ліньки, пише,
Що от, мовляв, запеклий песиміст...

Я ж почуваю так: скажу — бо мушу!—
Хоч щось своє, неказане ніким;
Коли рядкам якимсь звіряти душу,—
Тільки таким!

А там нехай, кому не ліньки, пише,
В словах нудьгу розводячи густу...
Цвінуть думки і на слова скупіше...
Росту.

З кнми

1933

„РІВНОВАГА

іч... а човен — як срібний птах!..
(Що слова, коли серце повне!)
...Не спіши, не лети по сяйних світах,
Мій малий ненадійний човне!

І над нами, й під нами горять світи...
І внизу, і вгорі глибини...
О, який же прекрасний ти,
Світе єдиний!

* —————

Як все живе, течуть піски пустелі.
Їх тихий шелест, як і плеск води,
Чарує душу... Мрійнику, гляди!—
Найкраще чути їх з-під стелі.

Тож не пакуй валізок! Мап не руш!
Умій закрити очі і чекати,—
Може, й твоя з тих багатющих душ,
Що вміють всесвіт слухати з кімнати.

Блакитний безум! Море піді мною
І небеса — куди не подивись!
І вже душа не хоче быть земною,
Закохана у несказанну вись!

Злітай, душе! І, мов нове світило,
Осяй глибини і простори ці.
І серед них... своє ж маленьке тіло
З Бедкером в руці!

Прекрасен світ вночі.
Безформний. Безвиразний. Смерті ложе.
...Мовчи й мовчи!
Хто й що сказати може?

Всю порожнечу потойбічних сфер,
Весь безмір світотвору невеличкий,
Хіба не вичерпано їх тепер
Підручником для семирічки!

Воістину прекрасен світ вночі!

В. Підмогильному

Стала ніч над горами. Затока
В безгомінні сірім пригаса...
Лиш одна зоря, бліда й висока,
Маревні вказує небеса...

Час спокою... а душа в тривозі...
О дитя налякане й слабе!
В тиші цій, що стала на порозі,
Страшно їй підслухати себе!

Перегорни дві-три сторінки в гіді —
Зникає море, і думкам устрить,
Немов огнем розтопленої міді,
На заході пустеля майорить...

Там — царство Сетове. Не важся далі
Ти, велелюдства городського син!
А то натрусить золотий хамсин
Тобі піску за ремінці сандалій.

Вирує море. Кожен дальший вал
Усе страшніша підіймає прірва...
Весь хаос вод цей невгавуший шквал
З безодні супокою вирвав!

І дивно знать, що десь, на глибині,
Усе незмінне, непорушне навіть,
І лиш дельфін в принишклім табуні
Своє маля напучує і бавить!

.

О хаосе, я пізнаю тебе!

Морський орел, шугаючи все вище,
З очей зникає. Море й самота
Ідуть на нас. Усе лютіше свище
Холодна бора. Пінява й крута

Вирує хвиля. Падаючи скісно,
Вона кренить розхитаний баркас,—
Тоді глибінь підводиться на нас,
І серцю в грудях холодно і тісно!

І очі прагнуть знову хоч на мить
Того орла узріти тінь знайому...
О мудрокрилий! Він летить
Додому.

У кіпінь хвиль занурюючи носа,
Фелюка рветься з якоря. Пора!
І раптом спів похмільного матроса
На сірій шхуні поруч; дітвора,

Що, попускавши з молу ноженнята,
Бичків пантрує; місто і над ним
Зелені гори — все даліє. Свята
Очам якого! Поривом одним

Відкрито вам, розважному й земному,
Усю блакить, всю безвість, всі вітри!
...І коштує це вам від сили три
Карбованці — рибалці мовчазному...

Тепер на півночі горять сніги...
Стрункі на півночі біжать олені...
І знак північної снаги,
Високі заграви студені
Сліпучо міняться...

Повій

В остиле серце, Аквілоне!
Я зрозумію голос твій,
Бо кров, млявіючи, холоне;
Бо нижче й нижче никне голова,
Як буйність барв байдужий зір зустріне;
І все частіш пустиня снігова
Мені ввижається...

Вітай, пустине!

Під вітром згинаючи лінії прості,
Повис нерухомий за вікнами дощ...
Кімната... Який необмежений простір!
Квадрати паркету — яких іще площ?..

Вдивися в цю сутінь, навколо розлиту;
Уяву, як брови, до купи стягни —
Чотири краї невідомого світу
Це тільки кімнати чотири стіни.

Тож мандрам душі не давайсь на поталу —
І час заощаджуй, і рух економ!
...Помалу
Сотається дощ за вікном...

* —————

Дві паралелі, два меридіани —
І от квадрат. Живи! Твори! Вмирай!
Тут тверді тінь. Тут, трепетний і тъмяний,
Замкнувся світ. Тут — Тігр, Євфрат і Рай.

Настане час — і ти обрящеш Єву...
Час промине — і мир утратиш ти...
І переступиш грань (уявну чи чуттєву)
Якоїсь довготи чи широти.

І буде знову: два меридіани,
Дві паралелі — квадратовий рай.
І тверді тінь... і трепетний та тъмяний
Безсмертний світ... Живи! Твори!
Вмирай!

Там, унизу, і море, і сади,
А тут, на скелі, тільки камінь голий...
Кора землі затверднула відколи,
Може, ніхто не заблукав сюди.

Благоговій! Сядь нишком — і сиди!
Бо зайвий звук, найменший кожен порух —
І замете усі твої сліди
Легкий, як час, тисячолітній порох.

І буде знову так, мов ти й не був,—
Тільки граніт гарячий та строкатий...
Навіть недокурка того не відшукати,
Що ти — у захваті — на прискалку забув.

Стережися неба нічного!
Порожнечі його німій
Мало зору твого. І багато —
Якщо душу відкриєш їй!

Зачарує. Приспить. Зруйнує.
Звідки? Нащо? Навік... Кудись.
...І м'ятеться, м'ятеться всує
Твій бентежний дух...
Стережись!

Що серце рано дізнає утіхи!
Що душки пізно збожений тугар!
Минувсь! Жива німий і тихий...
Пригадуючи мар...

Оце й усе, що діє тобі лишили:
Утома, зморшки та старі мрії.
Ах, досвід, розраднику ~~теми~~
кемний,
Навіть зайзнений - завжди го-
таский ти

4

Автограф поета.

Що, бачиш слів, то висловитись ладше
Горни, поете, їх замети цілі!
Встає у колесі словесу, вехме...
Ах, марний біг! Ах, марний труд
Без цілі!

Що висловати? Тужої голови
Про людське серце домиши готові?
Сун світовий
В мислябі політатіли?

Твори!
Твори!

Вікно в садок, тож пахощі зела
Присмачують мені пригїрклїсть лїків...
Скажи, недуго, де ти сил взяла
Маленькі радощі роздмухати в великі?

Чи викриває твій упертий жар
Одну з химер прехитрої натури,
І повнота життя лиш спільний дар
Фармакопеї і температури?

Каменя один приділ — лежати!
Вітрові один закон — лети!
Тільки я поставлений питати
Як не цілі, то бодай мети...

Та хоч як — в лиця свого поті —
Зважу міру явищ і подій,
Камінь той лежатиме і потім,
Вітер той летітиме й тоді.

Що серця рано дізнані утіхи!
Що думки пізно зважений тягар!
Минулося! Живи німий і тихий...
Пригадуючи мар...

Оце й усе, що дні тобі лишили:
Утома, зморшки та старі листи.
...Ах, досвіде, розраднику немилий,
Навіть запізнений — завжди дочасний ти!

По той бік пристрасті народжується ніжність.
О спрага вуст! Гарячий поклик тіл!
Воістину прекрасен їх приділ —
По той бік пристрасті навіювати ніжність.

Чого ж ти ждеш? Лишилося так мало!
Розкрий обійми, наче помах крил,—
Лети й лети! Це ж те, що статись мало...
По той бік пристрасті байдужності приділ.

Що менше слів, то висловитись легше.
Горни, поете, їх замети цілі.
Гасай у колесі своєму, векше...
Ах, марний біг!
Ах, марний труд без цілі!

Що висловиш? Чужої голови
Про людське серце домисли готові?
Сум світовий
В масштабі повітовім?

Твори!
Твори!

День відшумів. Померхли вдалині
Гір снігових блідо-рожеві перса...
Базар безлюдіє. Давно пора й мені
З крамнички затхлої цього старого перса,
Від чару цих побляклих килимів...

Що, коли б я чи інший хто зумів
Такої простоти і пишності такої
В рядках своїх віршових досягти?
...Багато б ти
Чудес тоді... накоїв!

Вечоріє. Мла стає на морі...
Тихше б'ється хвиля в береги...
Гаснуть звуки. В їх безладнім хорі
Ще чутніша тиша навкруги.

О провіснице німої ночі,
В присмерковій явлена добі!
Хто з живих до тебе не охочий,
Подих вічний чуючи в тобі?

Ринь же, звуки гасячи вечірні,
На принишклу землю звідтіля,
Де в безодні вічності безмірній
Світотвору тиша вигрімля!

Тут пишний храм стояв колись, а нині
Серед піском занесених руїн,
Старе шатро нап'явши, бедуїн
Куняє в спеку... Хмар високих тіні
Пісок мережать...

Ні дерев, ні гір.

Пантрують тиші два старі верблюда...
Та, даючи дитині висхлі груди,
Співає бедуїнка, тоскний зір
Втопивши в даль німого краєвиду,
Під небо те, що їй лишив гяур,
Понад піски, де не лишили й сліду
Кілька держав, народів і культур.

Сірі вулиці... Тихі кури...
(Впорядкуй згадки, впорядкуй!)
Візник, бородань похмурий,
Куняє на передку...

Ось і він (як з повісті взятий).
З мезоніном домок в садку...
Любистку пахощі й м'яти...
(Впорядкуй згадки, впорядкуй!)

Ми приїхали... Ах, ми — вдома!
Пес Трезор нам руки лизне.
...Яка тиша знайома!
Мовчання яке грізне!

Ах, ці вулиці! Ах, ці кури!
(Впорядкуй думки, впорядкуй!)
Може, краще: візник похмурий
Хай куняє на передку?..

Хай плуганяться коненята...
Хай зникає домок в садку...
Любисток і рута-м'ята...
(Впорядкуй чуття, впорядкуй!)

Минають дні... Минають літа...
Серце змінам відкрите...
І сум не такий, і радість не та...
...Гай-гай, Геракліте.

Ах, мудрість цитатна — мудрість гірка!
Вона не горами двига...
Чого ж ти ждеш? Мерщій до бюрока:
Там книга!

Гортай, гортай, гортай сторінки,
Давним-давно пожовтілі.
Ти ж був молодий... Ти був стрункий...
Сила буяла в тілі...

Але ж плізуть, минають літа...
Час і горами двига.
...І сум не такий, і радість не та...
І тільки незмінна книга!

Я натомився вічно знати
В собі самому — двійника...
Душе! Обридлива яка ти!
І непримирлива яка!

Я марно злагоди чи згоди
З тобою сподівався дійти —
Як тінь, недомисел природи,
Мене перекривляєш ти!

І що ясніший я, то мушу
Усе темнішу тінь тягти...
Душе! (якщо я маю душу)
Яка непереможна ти!

* —————

Душе моя! Ти знов стоїш на грані...
А далі — мандрів марево бліде.
...А де ж твій затишок? Віконні де герані?
Сон пообідній де?

Зваж! Не хапайсь! Збагни найбільшу міру
Утоми й виснаги в дорозі... Самоту...
І куряву суху і сіру —
Мандрівницьку супутницю оту!

А тут дивися: затишок, герані...
Енциклопедія напохваті,— мандруй!
(Щоб знов не стала ти, бува, на грані,
Що починає мандри і... хандру).

Душе моя! Ти знов стоїш на грані!..

* _____

Даремно шукаю розради
Під сінню твоєю, природо!
Твої голоси невмирущі —
І шум молодії діброви,
І степу ранкового шепіт,
І гуркіт правічного моря —
Уже не здолають, як перше,
Той голос на мить заглушити,
Що в серці своєму вчуваю!

Як свідок уже неуважний,
Як гість, що давно загостився,
Не раз уже чуване чую...
І тільки той голос суворий,
Що в серці своїм наслухаю,
Що й чути його не хотів би,
Мені одинока розрада!

* —————

Знесилений, німий, бездушний майже,
Я впав тобі до ніг... Збагни — і тям!
Ти переміг. Ти подолав. Так дай же
Уславити поразку небуттям!

Рази мене, одчаю мій! Будь чесний!
Ти ж не минешся, хоч і час мине...
Ти переміг! Усі майбутні весни
Не оживлять мене!

Гряди ж! Рази! Я ниць тебе стрічаю.
Ти переміг! Ти переміг, одчаю!

Суди мене судом твоїм суворим,
Сучаснику... Нашадки безсторонні
Простять мені і помилки, й вагання,
І пізній сум, і радість передчасну,—
Їм промовлятиме моя спокійна щирість.

II.

листопаді, місяці тихім,
Елоїза прияла мир —
Абелярове мертве тіло
Наближалось під Параклет.

Довершився подвиг любові,
Що кохання перебула...
— О возлюблений! Серцем чистим
Зустрічаю тебе!

І, як повну по вінця чашу,
Я підношу д'горі його —
Видить небо, і бачать люди
Невгасиму рану мою!

Бо — возлюблений! — легко в душах
Нести муку любові нам.
Але з тіла, що догорає,
Хто кохання зніме тягар?

І тремтіла жовтава свічка
У блідій восковій руці,
Як, востаннє стрінувши мужа,
Елоїза втратила мир.

Євген Плужник.

*Фото
приблизно 1929 року.*

Євген Плужник.

Фото 1930 року.

Фрідріху, чим не Орфей ти?
Клякнуть навколо ж усі,
Скоро візьмешся до флейти,
Смерком у Сан-Сусі...

Ніжне яке піано!
Раз-два-три... раз-два-раз...
Вищим натурам лиш дано
Творчий пізнати екстаз!

Слухай, Вольтере! Слухай!
Друг бо твій з тих музик,
Хто неслухняним вуха
Боляче скубти звук!

Чуєш, яке взяв форте?
Люди! Людці... Людва!
...К чорту, Вольтере-чорте!
...Ать! Два!

* —————

Ходить... Все ходить...

Забувшись. Забутий.

Рипить під ногами настил жорстви!..

Принце, вам нудно! Вагаєтесь ви —
Буť чи не бути?

Господи боже! Которий вік!

Принце, повірте мені,— забагато!

...Кажуть, ви стали фашистом (sic!)

(Бажан, сторінка така-то).

Принце, візьміть себе в руки! Ну!

Швидше продовжте монолог забутий:

— Господи боже! Ніяк не збагну —

Буť чи не бути?

Подолано упертість Ізабелли,
Довершено змагання многих літ,—
І от Колумб виводить каравели
Здійснити мрію і створити міт.

Діб сімдесят пливуть вони. Пустелі
Незнаних вод то ясні, то мрякі...
Невже ж брехня і мапа Тосканеллі,
І здогади бувалих моряків?

Невже шляхів до Індії немає?
Невже ганьба їх подвигу й труду?
І море це ніде не підіймає
З безодень темних землю молоду?

Та проліта в смерковому міражі
Землі близької вісник, голуб сиз!
І вже дзвенить в подертім такелажі
Легенький, праний, відбережний бриз.

Земля! Земля! Прочувані країни!
Вони знайшлись! По слову!
Румб у румб!

Що то вагання, голод, глул і кпини?
Довершено! Колумб!
Колумб!
Колумб!

І він виходить і салют приймає
На честь відваги, мудрості й снаги.
...І, Індію відкривши, обіймає
Америку якоїсь береги...

* —————

На широкім ведеться світі:
Пожадане щастя — ген-ген!
...Так прийшов на щасливі Таїті
Нещасливий Гоген!

Ось він, світ, що душа жадала,—
Споконвічний простоти край!
...Вістрям пензля, мов лезом кинджала,
Серце власне тамуй і край!

Ось вона, глибина остання,
Всіх чуттів первина!
...Повертає він з полювання...
Зустрічає його вона...

Достигають плоди і строки...
Невблаганна старість іде...
Світе тихий! Світе широкий!
Ложе людей!

Прозрівай! Прозирай, Гогене!
Ти — на грані. Ти — сам. Твори!
О прозріння благословенне
На межі нової пори.

Просявай же обрії дальні,
...а коли догориш —
Він повісить тебе в їдальні,
Неминучий Париж...

І очиці мружачи ситі,
Позіхатиме — voila!
...Золоті, далекі Таїті...
Заповітна земля!..

На дереві пізнання трикутник яскравий —
Плакат «Не топтати газон».

І згодом, вже стоячи знову на бригу,
Що навіть для віршів давно застарів,
Я сумно дивився в ту згорнуту книгу,
Де зник цей найкращий з усіх островів!

Гладкого Панса (прошу вас, не Панча)
Кошова тінь видима і вночі,
Він помилявся тяжко, дон з Ламанча,
Уявне за реальність беручи;
Але ж довів, на жаль, на власній шкурі,
Із безлічі можливих істин ту,
Що помилки — бодай в літературі —
Прекрасніші за всяку правоту!

III.

х, флейти голос над рікою —
Цей синій день, і даль, і ти!
З тобою, світлою такою,
Як голос флейти над рікою,
Так легко навмання пливти.

Пускай же човна за водою
В роздолля синявого дня.
Це ж захват — бути молодю,
Це ж спокій — плисти за водою,
Це ж безум — жити навмання!

Су́ха й те́ндітна лі́нія пле́ча,
І лі́ктів — по-ди́тячи го́стра,
А вже не раз я ни́шком по́мічав:
Оче́й ці́каві́сть і непе́вний о́страх
Враз вибу́хають ви́кликом, і сме́х
Вуста́ торка́є...

— Ді́вчино, ти — жі́нка!

Не чуючи, перебирала ти
Пожовклі клавіші, задумана й тривожна;
Здавалося, гукни тобі:— Лети!—
І повернути вже не можна.

Та з того, як здригалася рука,
Як інколи стеналась вся ти,
Я зрозумів, що, скільки не гукай,—
Ти розучилася літати.

Як він спустів, садок, де я колись
Наваживсь вперше вимовити — люба!
Альтанка зникла. Дерном узялись
Стежки колишні. Пень старого дуба
Стирчить самотньо...

Ні, не пізнаю
Картин знайомих — це буття зелене!
...Немов хтось інший молодість мою
Переживав за мене...

Місток замшілий і хисткий,
І верби в березі, і мальви,
Яку мені відкрили даль ви
Давно забуту: пелюстки
Вуст ще дитячих, душу чисту,
І першу зустріч, і любов —
Усе, що пережити знов
Нам не до хисту.

Обутріло. В неяснім сірім світлі
Твоє обличчя дивне і чуже...
Цей профіль ніжний, щоки ці поблідлі —
Твої невже?

Гаряча пристрасть, втома й сон глибокий,
Вони мов стерли з рис твоїх всі ті,
Що я пізнав крізь зустрічі і роки
У повсякденній суєті!

І ось тепер я наче вперше бачу
Усю тебе, незнану і чужу.
...Так чий же сон і усмішку дитячу
Я біля ліжка цього стережу?

Мовчи! Я знаю. За всіма словами —
Холодний смерк, спустошені сади...
Це наша пристрасть стала поміж нами,
Нас розлучаючи назавсігди.

Шалій, шалій, від розпачу сп'янілий!
Що розпач той?! Річ марна і пуста!
...Як пізно ми серця свої спинили!
...Як роз'єднали рано ми вуста!

О друже мій! Останні трачу сили,
В країні тій уявній живучи,
Де образ твій, утрачений і милий,
Де голос твій... Мовчи!

Мовчи!

Мовчи!

* —————

Порожній берег моря... Вал шумкий,
Спадаючи, гуркоче рінню стиха...
Слідом за ним спадають і думки...
Це — втіха.

...Ой море, море! Шуме голубий!
Як мало треба, як багато можна...
Мов океан, шумить хвилина кожна;
Усе життя, мов бризку, загуби!

Дивись, у нім уся веселка грала,
А де воно, піщинка золота,
Блискуча дрібка мертвого корала?
...Пустинний берег моря... Самота.

Знов за вікном осіння тиха мжичка...
Знов у палаті сірий смерк розквіт...
Нудьгуй, нудьгуй... Розвага невеличка —
Задавлений плеврит.

Замкнувся світ в малім і тіснім колі.
Хоч як дивись, лишилося нас три:
Я сам, та біль (над всі духові болі),
Та заспокійливий халат сестри...

Ну що ж! Гаразд! Лежи, ковтай мікстуру
Та грій термометра швидку і бистру ртуть...
Та тиш себе (з нудьги, з жаху чи здуру),
Що все відміниться, хай тільки бік натруть.

Ваш такий наївний погляд
І широкий сукні викот
Так настроїли поета
На високий лад ліричний,

Що я міг би дуже довго
(І півголосом, звичайно)
Говорити про велику
Душ спорідненість прекрасну,

Про Любов і про Страждання
(Все з великих літер, прошу),
Тут до речі натякнувши
На цинізм часів останніх!

Ах, я міг би дуже щиро
Говорити про ці речі,
Коли б нудно не було нам
Вже затверджене твердити!

Тим-то, з виглядом чекання,
Тільки мовчки я дивився
У наївні Ваші очі,
На широкий сукні викот...

Одноманітно і звичайно
Кінчилось літо. Рад не рад —
Що це міняє? Зустрічай-но
Переходовий листопад!

І, горблячи відвиклу спину
В обіймах теплого пальта,
Нудливий запах нафталіну,
Як матіоли дух, ковтай;

І нишком починай про весну
Якусь віршову канітіль,
Може, таку ж неінтересну,
Не варту часу і зусиль,

Як і закінчене допіру
Порожнє літо... Рад не рад —
На лад весінній стройть ліру
Передзимовий листопад...

Вона зійшла до моря. Хто вона,
Навіть самій їй байдуже віднині.
...Хіба ж не всі ми — єдності луна
В скороминущій і пустій відміні?

Лінивий рух,— і ось під ноги ліг
Прозорий вінчик — кинута намітка,
І на стрункім стеблі високих ніг
Цвіте жарка, важка і повна квітка —
Спокійний торс, незаймано-нагий!

Спадає вал... Німують береги...
І знову плеск... І затихає знову...
То пальцями рожевої ноги
Вона вгамовує безодню бірюзову.

І відкрива обійми їй свої
Ця велич вод, усім вітрам відкрита,—
Здається, повертає Афродіта
У білий шум, що породив її.

* —————

Хмари ці, такі безформні,
Вечір цей, безбарвно світлий,—
Все неначе мляві тіні
В безгомінній порожнечі...

Тихне голос... В'януть рухи...
Сядь і сни, згорнувши руки...
Ах, які безформні хмари!
Ах, який безбарвний вечір!

ПОЗА ЗБІРКАМИ

ЖОВТЕНЬ

уде в жовтні довіку свято,
Хоч би й час на шляху пристав!
Селянине! —
Тому, що знято
Тебе з хреста.

Через те, що степи родючі —
О єдиний! —
Тобі,
Що червоним у серце влучив
Міліонам чужих рабів!

Чуєш?
Сходить в красі безмежній
Твій великий — для всіх — посів!
Ворскла, Альпи, Берлін, мис Дежнів —
Всі!

До землі припади-но вухом,—
Чуєш ти? —
Вся земля
Велетенським рухом —
До твоєї мети.

Рур

Очі заплющу — Рур.
Сотні думок до купи.
Мур,
Біля муру —
Трупи!

Просто,
Ой, просто так,
Ніби петля на шиї!
Знову хижацький фрак
Серце у блузи виїв!

Тільки ж розквітне час —
Виросте десь насподі
В серці народних мас:
— Годі!

Очі розплющу — Рур.
Просто. Ясно. Світло.
Гей, ви!
Покиньте гру!
Обридло!

Пригадай

Селянине на вільній ниві!
Восени
Пригадай, як пішли у гніві
По майбутнє твої сини!
Драні... Темні... Голодні... Босі...
Сорочки зчервонила кров.
А дивись:
Півземлі і досі
Прикрашає ця хоругов!
І чутно вже величні кроки:
Це селяни земель усіх
Через мови, кордони, роки
До своїх!
Північ. Захід. І схід. І південь.
Від морів, від станків, з лісів!
Київ, Дрезден, Калькутта, Відень —
Всі!
Селянине на вільній ниві,
Кров за правду повік жива!
Швидко, швидко твої щасливі
Жнива!

Серп і молот

Селянине!
Твоя рука —
У мозолях днів та плуга!
Поруч з нею
Рука
Така
Друга!

Робітник — полотно таке ж,
Тільки вмочене в фарбу синю!
Робітнича сила без меж,
Селянська без спини!

Поруч стануть —
Земля нова!
Світ на інші шляхи натрапив!
Вже палають нові слова!
Вже малюють нові мапи!

О мозолі міцних долонь,
Що цілують і серп, і молот!
Це від ваших стискань вогонь
Навколо!

Європа

Ахали, сюсюкали — Європа.
Тато,— не звертались, а рарà!
Доки навіть хутір не второпав:
— Слів в крові намочених лупа!

Вийшли гречкосії на узгір'я,
Усмішкою очі зайнялись.
Сходу ще неоране безмір'я,
Заходів в серце подивись!

Виродки, зодягнені по моді...
Визиски... аборти... кокаїн...
Поруч — гнів натомлених заводів,
Болі поневолених країн!

...Опери?.. Розбещені малюнки?..
«Золота, кокоток і вина!»
...Раз за день набиті хлібом шлунки,
...раз в житті розігнута спина!

...Стерлінги... і франки... і корони...
...рани у серцях робітників!..
...трупам уквітчані закони!..
...зброєю згвалтовані віки...

...Вславили і поступ і культуру,
Воем ненажерливих гармат!
Трупами розстріляних край муру!
Сотнями в крові омитих дат!

...Бавиться гуманністю по змозі
Сили і кишені адюльтер!
... Заходе! чого ж
... Ти й досі
Крові на кишнях не обтер!

...
...

Ахали — максліндери і поступ!
Мріяли Прилуки про Париж!
— Доки все у формулочку просту:
Шлунок, гаманець — ніж!

Стали гречкосії — і докором
Очі невблаганні зайнялись!
Заходе! ану, коли не сором,
Сходові в обличчя подивись!

Шевченко

Коли надійдуть втома і зневір'я,
В його портрет вдивляюся тоді —
І знову в серці відчуваю мир я
І тихий голос радісних надій.

Такий спокійний дивиться він з рами.
О, це за всіх замислене чоло,
Що наче символ стало над часами,
Того, що в нас нове перемогло!

І крізь обличчя, кожній хаті рідне,
Немов виразно бачу я в імлі:
Вже близько час — за нього ж день
розквітне —
І на його оновленій землі!

Тоді я знов часам назустріч згоден,
Бо чую я часів жаданих крок!
Щасливий нарід, що його віродин
Був на землі воістину пророк!

Я тепер спокійний за майбутнє,
Я цілком новий приймаю побут:
У моїх знайомих відновили
Щосуботню — по десятій — пульку!
Соломон Борисович Фурункул,
Головбух якогось центротресту,
Журналіст Макуха-Подорожній,
Я й господар, член кількох комісій,—
Товариство миле і статечне.
Гречність, такт, увага і коректність.
Comme il faut,— сказати б по-французьки...
А товариш Соломон Фурункул
Навіть палить дорогі цигари!
Плавні жести, голоси повільні...
— Пас... Куплю-с... А ми його валетом...
І ніхто не посміхнеться навіть,
Як лишиться при восьми без взятки,—
Вищий тон того не дозволяє!
А коли, втомившись від ремізів,
Ми на час зелене поле кинем,
Господиня нас частує чаєм
У просторій затишній їдальні,
Де поважні точаться розмови

Про спецставки, про високе мито,
Про занепад взагалі й зокрема,
Про Європу, трохи про валюту,
А найбільше, звісно, про культуру -
Теми всім такі близькі й болючі!
Але все це лагідно й спокійно,
Як і слід, коли кришталь і срібло,
Свіжий кекс і ямочки на щічках
Господині Маври Миколавни!

Потомлені коні

Потомлені коні... Бійці в крові...
І вітер принишк в золотій траві...

І тиша. І тихо сказав комбат,
В боях посивілий старий солдат:

— Нас мало. Їх сила. Та як хоти,
А шлях нам єдиний — на них іти!

І кожен, хто спину покаже їм,
Той ворогом буде навік моїм.

Замовк і спохмурнів комбат блідий...
І відповідь тиха:— Помрем. Веди.

✱

Не вихор куйовдить пісок дзвінкий,
Не весну співають ясні струмки,—

Як вітер, мов стріли, летять бійці,
І пісня над ними, як стяг в руці:

«Коня не поверне свого назад,
Хто станув за волю, за владу Рад!»

Співають про землю, село і бої
І піснею рани ятять свої...

І звиклий до зброї, пісень і втрат,
На бій і на смерть їх веде комбат.

✱

І от добігають, де бути гульбі!
На мить безгоміння — і гримнув бій!

І пострілів поклик... І шаблі блиск...
І буйної крові гарячий приск...

Не вчуєш благання! Не здержиш руки!..
Все нижче шугають важкі руки...

Все менше завзятих в бою хлоп'ят,
Що вів за собою старий комбат...

Та він мов не бачить і перед веде
Туди, де їх смерть або слава жде!

✱

Їх тиснуть... Їх нищать... Вони в кільці!
— Вертаймо, комбате!— кричать бійці.

Та мовчки, немов не його пеня,
Комбат поганяє вперед коня...

Довірливі й прості в бою серця —
Бійців полонила відвага ця!

І знов за комбатом спішать вони,
І пісня над ними, як стяг війни:

«Коня не поверне свого назад,
Хто станув за волю, за владу Рад!»

✱

І ворог не встояв. Кінчився бій...
Горністи сурмили в імлі голубій...

І горді комбатом, щоб чути його,
Догонять героя бійці свого

І бачать: давно на коні заляк
Поцілений в серце мертвяк.

21. 1. 1924 — 21. 1. 1934

...в нім вмерло те,
що смертне в людях,— тіло;
Але безсмертний в людях лєнінізм!

.

Так що ж та смерть, коли безсмертне діло
І мисль його безсмертна!

Він живе

В мільйонах тих, хто вперто, твердо, вміло
Життя будують радісно-нове;

В мільйонах тих, кому готує війни

Хижацький світ, рятуючи себе;

В мільйонах тих, хто став до лав надійних
ВКП(б)!

Йй — всі слова його, довіку громозвучні!

До неї — кожен жест його руки:

— Більшовики!

Соратники і учні!

Вперед!

Вперед!

...і ось широка путь

І перемог незмінних фронт широкий:

Століттями вимірюються кроки,

Епохами досягнення стають!
Від Арктики, у споконвічній кризі,
До Каракум, що віддані піскам,—
І глиб землі, і атмосфери висі!—
Скоряється усе більшовикам,
Геройству й доблесті!

«Нема фортеці,
Яку більшовики б не здобули!»
І ось в огні,

в бою,

в мороз,

на спеці

Вони будують! Ширшає малий
Колишній світ... Встають нові заводи...
Ростуть колгоспи... Процвітає час,
Коли братерські з'єднує народи
Непереможний робітничий клас,
Що класи нищить...

Володимир Ленін!

Твоє вершиться діло — лєнінізм!

Поетові

I

Ні, не вагання — рівновага стала
Уділ митця. Пильнуй її завжди!
Тож з висловом не поспішай — зажди,
Щоб вільно думка словом проростала.

Вчись майстерства! Для того ти поет
(Якщо поетом став не випадково);
Хай буде кращою з-поміж твоїх прикмет —
Відповідальність за найменше слово!

II

Уважний свідок явищ — це замало!
Ні, ти учасник чесний всіх подій.
Тож мудрим словом щиро володій,
Щоб співучасників серця воно займало!

Піднось їм духа. Отже, будь готов,
В їх лави ставши, в перші чи в останні,
Піднести слово — стяг ясний немов!
Адже поет завжди «співець во стані».

III

Нам зброя — слово, та (як прийде час)
Вмій — як і всі — до рук гвинтівку взяти,
Щоб боронити робітничий клас,
Соціалізму край широкий і багатий!

Поет, чи критик, чи читач — дарма!
Ставай і йди до бою в певнім ряді,
Щоб міг здійснити вкупі з усіма
Наказ: «Ні п'яді!»

* —————

Я — людина цивільна.

До краю. Цілком.

Літератор. Портфелик...

штани з індопошиву.

...І ось бачу: веде молодий краском

Колону злитно-рухливу...

Ах, яка пісня!

Ритм який!

В ногу!

В ногу!

В ногу з добою!

...І вже тротуар вкривають полки:

Ми, цивільні — колоно! — йдемо за тобою!

Легко і радісно в лавах іти!

(Це почуття і цивільним знайоме).

...Ах, який близький мені ти,

Краскоме!

Бо це дрібниці — картаті штани,

Кепка моя, пенсне і рими!

Перед лицем війни
Червоноармійці всі ми!

Ринь же, пісне наша! Буяй!
В ногу!

В ногу!

В ногу з добою!

За безкрай Радянський край
Ми готові до бою!

ПРИМІТКИ

Це — перше видання вибраних поетичних творів Є. Плужника. До нього майже повністю увійшли вірші (включаючи дві поеми), опубліковані в книгах поета «Дні» (1926) і «Рання осінь» (1927). Вперше друкується більшість віршів з книги «Рівновага» (1933), яка досі лишалась невідомою для радянського читача. Вперше (за винятком вірша «Він», що входив до багатьох збірників та антологій) передрукуються вірші поета, що публікувалися свого часу в періодичній пресі і не входили до окремих книг.

Тексти творів, що входили до збірки «Дні», подаються за першим виданням цієї книги: *Євген Плужник, Дні. «Глобус», 1926.*

Тексти віршів з «Ранньої осені» — за виданням: *Євген Плужник, Рання осінь. Поезії. В-во «Маса», Київ, 1927.*

Вірші з підготовленої поетом до друку збірки «Рівновага» друкуються за машинописною копією, яка збереглася в родинки Є. Плужника Т. А. Коваленко.

Вірші, подані в розділі «Поза збірками», друкуються за такими джерелами:

«Жовтень» — журнал «Глобус» (Київ), 1923 р., № 2, стор. 1.

«Рур» — «Глобус», 1923, № 2, стор. 1.

«Пригадай» — газета «Більшовик» (Київ), 1923, 25 листопада, № 268, стор. 4.

«Серпі молот» — «Більшовик», 1923, 2 грудня, № 274, стор. 5.

Всі ці 4 вірші підписано псевдонімом — Кантемирянин. Далі поет підписувався власним прізвищем.

«Є в р о п а» — «Глобус», 1924, № 10—11, стор. 10.

«Ш е в ч е н к о» — журнал «Нова громада», 1925, № 5—6, стор. 1.

«Я тепер спокійний за майбутнє» — «Глобус», 1927, № 7, стор. 111.

«П о т о м л е н і к о н і» — журнал «Життя і революція», 1928, № 10, стор. 3.

«21.1. 1924 — 21.1. 1934» — «Життя і революція», 1934, № 1, стор. 78.

«П о е т о в і» — «Життя і революція», 1934, № 1, стор. 8.

«Я — людина цивільна» — журнал «Радянська література», 1934, № 5, стор. 125.

Вірш «В і н», яким відкривається книга, подається за текстом «Ленінського декламатора» (склали Г. Д. Шкурупій та М. П. Бажан, вид-во «Час», К., 1925, стор. 97—98), звіреним і поправленим за машинописною копією з архіву родичів поета.

ПОЯСНЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІВ, ВИРАЗІВ ТА ІМЕН

Стор. 70. *Marche funèbre* (франц.)— жалобний марш.

Стор. 71. «Портрет Доріана Грея» — знаменитий роман О. Уайльда (1856—1900), що став художнім маніфестом скептичного декадентського естетизму.

Стор. 82. Мутер, Ріхард (1860—1909)— німецький історик мистецтва, автор популярної «Історії живопису ХІХ століття» (рос. видання 1899—1902).

Стор. 96. *Homo sapiens* — людина розумна — стародавнє родове визначення людини.

Стор. 106. *Sic transit gloria mundi* — так проходить слава світу — латинський афоризм.

Стор. 128. *à livre ouvert* (франц.) — перекладати впрост, без підготовки.

Стор. 208. Абеляр, П'єр (1079—1142)— французький середньовічний філософ, богослов і поет; трагічна історія його кохання до Елоїзи знайшла поетичне відображення в творах багатьох письменників світу — від Ф. Петрарки і А. Попа до К. Фаррера і Р. Вайяна.

Стор. 214. *Voilà* (франц.)— ось так!

Стор. 240. *Comme il faut* (франц.)— пристойно, порядно.

В підготовці текстів та ілюстрацій до цього видання цінну допомогу подали Таїса Автономівна і Тетяна Автономівна Коваленки, Марія Полікарпівна Юркова та Леонід Васильович Череватенко, за що упорядник складає їм сердечну подяку.

ЗМІСТ

По той бік спокою. Леонід Новиченко . . .	5
Він	55

З книги «Дні» (1926)

«Я знаю...»	59
«Знаю, сіренький я весь...»	60
«Я — як і всі...»	61
«Уночі його вели...»	62
«Сідало сонце...»	63
«Впало — ставай...»	64
«А він молодий...»	65
«Притулив до стінки...»	66
«Ще в полон не брали...»	67
«Був це хлопчик...»	68
«Зціпив зуби...»	69
«Зустрів кулю...»	70
«Де коноплі були...»	71
«Ні словечка...»	72
«Там, де полягли вони...»	73
«Одірвались від днів...»	74
«Торгуємо усім...»	75
«Папірос кому!»	76
«Знов на сторінках...»	77
«Це снилось?...»	78

«У дужих дні...»	79
«Плакала вона...»	80
«Долі моєї ціна...»	81
«Майже рік сиджу...»	82
«На поле вийшов...»	83
«Пропало сіно!»	84
«Сьогодні день, здається, перший...»	85
«Надходить дощ»	86
«Вже одспівали...»	87
«І вийшов на поле...»	88
«...І ось ляжу...»	89
«Люблю в уяві...»	90
Галілей	91
Канів	111

З книги «Рання осінь» (1927)

«Передчуттям спокою...»	135
«Що день все глибшає...»	136
«Дивлюсь на все...»	137
«Все більше спогадів...»	138
«Коли надходить вересень...»	139
«Уже вечірні довшають розмови»	140
«На хуторі...»	141
«Вчись у природи...»	142
«Падає з дерев...»	143
«Четвертий день...»	144
«Чіткіші лінії...»	145
«По-осінньому хмари пливуть»	146
«Сіра мжичка...»	147
«Мудрість мудрих...»	148
«Минувшину вивчавши...»	149
«Критики, навчаючи поета»	150

«Де забарився ти...»	151
«Ах, яка це невгамовна пташка»	152
«Мудрості не вивчитись...»	153
«Яка нудьга...»	154
«Напишеш, рвеш...»	155
«Їх меншає...»	156
«Немає сумніву...»	157
«Розгорну ввечері атлас...»	158
«Мрії від серця...»	159
«Місто мале»	160
«Мале хлоп'я...»	161
«Вчора над містом...»	162
«Дівчинку здибав...»	163
«Річний пісок...»	164
«Цілий день...»	165
«Ракетою піднісся...»	166
«Над морем високо...»	167
«Синє море обгорнули...»	168
«Ой гудуть, дзвенять...»	169
«За давнини якийсь дикун...»	170
«Хай чужина комусь...»	172
«Де ви тепер...»	173
«Тепер мене хвилює...»	174
«Нехай комусь...»	175
«Цвінуть думки...»	176

З книги «Рівновага» (1933)

I.

«Ніч... а човен — як срібний птах!..» . . .	179
«Як все живе...»	180
«Блакитний безум!»	181

«Прекрасен світ...»	182
«Стала ніч...»	183
«Перегорни дві-три сторінки...»	184
«Вирує море...»	185
«Морський орел...»	186
«У кипінь хвиль...»	187
«Тепер на півночі горять сніги...»	188
«Під вітром...»	189
«Дві паралелі...»	190
«Там, унизу...»	191
«Стережися неба...»	192
«Вікно в садок...»	193
«Каменя один приділ...»	194
«Що серця рано дізнані утіхи!»	195
«По той бік пристрасті...»	196
«Що менше слів...»	197
«День відшумів...»	198
«Вечоріє...»	199
«Тут пишний храм...»	200
«Сірі вулиці...»	201
«Минають дні...»	202
«Я натовмився...»	203
«Душе моя!..»	204
«Даремно шукаю...»	205
«Знесилений, німий!..»	206
«Суди мене...»	207

II.

«В листопаді...»	208
«Фрідріху, чим не Орфей ти?»	209
«Ходить!.. Все ходить!..»	210
«Подолано упертість...»	211
«На широких ведеться світі...»	213

«Щасливого дня...»	215
«Гладкого Панса...»	217

III.

«Ах, флейти голос...»	218
«Суха й тендітна...»	219
«Не чуючи, перебирала ти»	220
«Як він спустів...»	221
«Місток замшілий...»	222
«Обутріло...»	223
«Мовчи! Я знаю...»	224
«Порожній берег...»	225
«Знов за вікном...»	226
«Ваш такий наївний погляд...»	227
«Одноманітно і звичайно...»	228
«Вона зійшла...»	229
«Хмари ці...»	230

Поза збірками

Жовтень	233
Рур	234
Пригадай	235
Серп і молот	236
Європа	237
Шевченко	239
«Я тепер спокійний...»	240
Потомлені коні	242
21.I. 1924—21.I. 1934	245
Поєтові	247
«Я — людина цивільна...»	249
Примітки	251
Пояснення окремих слів, виразів та імен	253

Плужник Евгений Павлович

ИЗБРАННЫЕ СТИХОТВОРЕНИЯ

Издательство «Радянський письменник»

(На украинском языке)

*

Редактор *В. О. Підпалий*

Художник *Г. К. Тидинян*

Художній редактор *М. П. Вуєк*

Технічний редактор *К. П. Лапченко*

Коректор *Г. В. Плачинда*

*

Здано на виробництво 3/IX 1966 р. Підписано до друку 11/XI 1966 р. Формат 70×100^{1/32}. 8^{1/8} фіз.-друк. арк. + 2 накладки, 10,89 ум.-друк. арк., 7,27 обл.-вид. арк. БФ 38189. Тираж 7 500. Зам. 4993. Ціна в оправі 56 коп.

Радянський письменник, Київ, бульвар Лесі Українки, 20.

Одеська друкоофсетна фабрика Комітету по пресі при Раді Міністрів УРСР, вул. Дзержинського, 24.